nummer 34
augustus 2011

NIEUWS

Nationaal Monument
Kamp Amersfoort

Harry Ruijs:
'We moeten de komende periode eens diep nadenken hoe een uitbreiding te realiseren is'

A.F.J. Woltjer:
'De dood mag niet het einde van de geschiedenis zijn'

Jan van Haeften:
'Dossier Van Leeuwen'

Colofon

NIEUWS is een uitgave van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. NIEUWS verschijnt drie keer per jaar. De oplage van dit nummer is 3.300 exemplaren. Een digitale versie van het bulletin wordt gepubliceerd op de website www.kampamersfoort.nl
Het informatiebulletin is gratis en wordt verzonden aan donateurs van de Stichting. St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort werd opgericht op 28 maart 2000.

Register Kamer van Koophandel Gooi- en Eemland: 32079321.
Bankrekening: 96 95 81 599,
ANBI erkend (8163.52.276)

Bezoek- en correspondentieadres:
Loes van Overeemlaan 19,
3832 RZ Leusden.
Telefoon.: 033-461 31 29
Fax: 033-461 56 95
Website: www.kampamersfoort.nl
E-mailadres: info@kampamersfoort.nl

Redactie: Gert Stein.
Aan deze uitgave werkten mee:
Karel Kreuning, Marlien de Kruijf,
Jan van Haeften, Jaap Vos,
Mr. Aart Veldhuizen en Harry Ruijs.

Foto omslag:
19 april 2011 herdenking (Gert Stein)
Foto's en afbeeldingen in dit nummer zijn afkomstig van: Caspar Kroes, M. Horn - Van Essen, St. Nat. Monument Kamp Amersfoort, Annelie Woltjer, John Spijkerman/BDU, Marlien de Kruijf, Albert Bosveld, Lydia en Ivo Winnubst, Kadaster Emmen en Gert Stein.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van foto's te achterhalen. Als u meent rechten te ontlenen aan het gebruikte materiaal voor dit bulletin zonder dat daarvoor autorisatie is verleend, of u heeft opmerkingen over, of bezwaren tegen het gebruik van bepaalde teksten, namen, foto's, tekeningen of beeldmerken, wilt u dan contact opnemen met de redactie.

© Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de redactie.
Productie: Advies in Communicatie, Warnsveld. www.a-ic.nl

ISSN 1574-2075

Openingstijden gedenkplaats
Dinsdag t/m vrijdag 09.00 - 17.00 uur
(November t/m februari 10.00 - 16.00 uur)
Zon- en feestdagen 13.00 - 17.00 uur
Andere openingstijden op afspraak.
Kerstdagen en 1 januari gesloten, raadpleeg de website voor afwijkende openingstijden.

Inhoudsopgave

Introductie
- Vraag en aanbod 3

Terugblik
- Herdenking bij teruggevonden executieplek 4
- Schaken om te 'ontsnappen' 7
- Van Haven naar Kamp 10
- Pater Titus Brandsma 12
- Portret uit Kamp Amersfoort 15
- Overwinningsdag op 9 mei 16
- 'De dood mag niet het einde van de geschiedenis zijn' 18
- 19 April herdenking 20
- Gedicht van Haftling 4626 22
- Kranslegging 't Ronde 23
- Nationale herdenking; Stille Tocht 23
- Scholierenwedstrijd 26
- Historische verhalen 27
- Herdenking Leusderheide 30
- 'Phantom of the Ruhr' boven Oud-Leusden 32
- Lübecker Bocht 33

Algemeen
- Statutenwijziging en bestuur 35
- Agenda 35

Schenkingen / Bruikleen
- SS O'scharführer 13
- Kachel 'geleend' 17
- Archief Roel Wolthuis 34

Boeken / Films
- Verzetsgroep Westerkerk 14
- Hilversumse dwangarbeiders 15
- Zwarte soldaten 16
- Het verhaal van mijn leven door Levie de Lange 17

Ter info
- Archeologische opgraving 8
- Herdenkingszegel 13
- Canon van Eemland 19
- Dossier Van Leeuwen 24
- Kunst belicht 28
- Identificatie foto 31
- Schenken met de koude hand 36

Oproepen
- Oproep Dimmen van Gent en twee onbekende dames 19
- Oproep Peter Will 25
- Oproep Johan Traarbach 34

In Memoriam 26

Directeur Harry Ruijs

Vraag en aanbod

Het was topdrukte de afgelopen maanden. In mei waren we helemaal volgeboekt met rondleidingen, er kon geen groep meer bij. Het blijft me verwonderen dat naarmate de Tweede Wereldoorlog langer geleden is, de belangstelling toeneemt voor wat er toen gebeurd is. Je hoeft geen wetenschapper te zijn om te begrijpen dat dit geen wetmatigheid is.

Velen hebben zich gebogen over deze trend en dat leverde even zovele verklaringen op. Meestal verklaringen vanuit de vraagkant: waarom zijn mensen nu zo geïnteresseerd in 'Tweede Wereldoorlog zaken'? Het feit dat de aanbodkant in Nederland zo goed floreert, wordt minder belicht, terwijl de relatie tussen vraag en aanbod volgens economen toch allesbepalend is. Er zijn in Nederland ruim 3.500 oorlogsmonumenten en 67 oorlogsmusea die de Tweede Wereldoorlog als onderwerp hebben. Keus te over voor een potentiële bezoeker.

De drie herinneringscentra Westerbork, Vught en Amersfoort nemen een speciale plaats in omdat op deze locaties vele tienduizenden Nederlanders door de nazi's werden opgesloten. Bezoekers krijgen op locatie de gruwelijke geschiedenis uit de Tweede Wereldoorlog te horen en bijna altijd ervaren ze een beklemmend gevoel: het is hier op deze plek gebeurd.
Hier werden mensen mishandeld, op transport gezet of geëxecuteerd.
Dat beklemmende gevoel overkomt zelfs ervaren rondleiders als ze het verhaal voor de zoveelste keer vertellen.

Westerbork en Vught hebben naast hun functie als herinneringscentrum ook een museale functie waarmee bezoekers de werkelijkheid van de Tweede Wereldoorlog fysiek kunnen beleven. Je kunt door een barak lopen of over het kampterrein ronddwalen en er is een mogelijkheid om een expositie in te richten. Kamp Amersfoort heeft die mogelijkheid niet en dat wordt steeds meer als een gemis ervaren. Voor schoolkinderen is het lastig om een idee te krijgen van een barakkenkamp als daarvan niets meer is te zien. Een mogelijkheid om een expositie in te richten is er niet omdat daarvoor simpelweg de ruimte ontbreekt. We zitten in een prachtig gebouw dat mooi in het terrein is gesitueerd; het is ontworpen als een plek om te gedenken en te bezinnen en die functies komen geheel tot hun recht. Maar het gebouw is minder geschikt om te leren, om de sprong te maken van de gruwelijkheden van het Polizeiliches Durchgangslager naar de maatschappij van nu.

Dankzij een uitstekend korps gidsen kunnen we de geschiedenis van het PDA levend maken, maar zonder gids mist een bezoeker wel veel. Daarbij komt dat de huidige werkruimte en het documentatiecentrum krap bemeten zijn. Kamp Amersfoort groeit uit zijn jasje en gezien de plannen die er leven zal de huidige jas – hoe mooi ook - steeds meer gaan knellen. Kortom: we moeten de komende periode eens diep nadenken hoe een uitbreiding te realiseren is. Overigens geen nieuws want Westerbork en Vught bestaan al 20 jaar langer dan Amersfoort en hebben dezelfde ontwikkeling doorgemaakt.

Genoeg over de toekomst want er is veel moois te melden uit het heden. De acceptgiro uit het vorige nummer is door velen van u ruimhartig ingevuld. Veel dank daarvoor. Dankzij deze donaties kunnen we het Informatiebulletin in deze vernieuwde outfit en in deze omvang dit jaar blijven uitgeven en kunnen we de website van Kamp Amersfoort vernieuwen. In de loop van het najaar zult u deze nieuwe website kunnen gebruiken. Na de zomervakantie zal het loopgravenstelsel in het nieuw verworven terreindeel op een passende manier worden geopend. De wandfoto's in de receptieruimte worden vernieuwd en de Rozentuin staat er weer piekfijn bij. Kortom: u moet (weer) op bezoek komen.

In dit nummer vindt u een selectie van de gebeurtenissen van de afgelopen maanden. En ondertussen werken we met vele enthousiaste medewerkers en vrijwilligers weer aan nieuwe projecten zodat we in het najaarsnummer zeker niet zonder copy zullen zitten.

Herdenking bij teruggevonden executieplek

Nabestaanden, afgevaardigden en Chinese journalisten bezochten op 21 februari de plek bij Kamp Amersfoort waar op 13 april 1942 de leiders van de verzetsgroep 'MLL-Front' werden gefusilleerd en begraven. Nog niet eerder werd een herdenking op deze plek gehouden.

Pas in 2010 kon door archiefonderzoek worden aangetoond dat de plek onlosmakelijk verbonden was met een op 13 april 1942 uitgevoerde executie. Zeven personen werden geëxecuteerd en acht personen werden kort na de oorlog aangetroffen in het tijdelijke graf bij de executieplek. De slachtoffers waren verbonden aan de illegale groep MLL-Front.

Na bijna 69 jaar worden voor het eerst bloemen gelegd en toespraken gehouden op de plek waar de executie plaatsvond.

De herdenking bij Kamp Amersfoort op 21 februari 2011 werd bijgewoond door nabestaanden van Henk Sneevliet en Ab Menist. Zij werden vergezeld door enkele afgevaardigden van het Sneevliet Herdenkingscomité en door een delegatie uit China. De Chinese delegatie bestond uit professor Li Yuzhen en correspondenten van de Mirror Evening Newspaper en Beijing Communication Radio uit Peking. De bijzondere Chinese belangstelling gold vooral voor Henk Sneevliet die in 1921, als vertegenwoordiger van de Komintern, aanwezig was bij de oprichting van de Communistische Partij. Dit jaar precies 90 jaar geleden. De correspondenten uit China maken portretten van alle oprichters van de Chinese Communistische Partij. Ook van Henk Sneevliet.

Bij een korte beschrijving van de verzetsgroep MLL-Front mag de naam van de oprichter, Henk Sneevliet, niet ontbreken. De revolutionair-socialistische vakbonds- en partijleider speelde een belangrijke rol die verder terugvoert dan het begin van de Tweede Wereldoorlog en die verder reikt dan Nederland. Over het leven van Henk Sneevliet en over de politieke rol die hij speelde werd veel geschreven, maar over het kortstondige verblijf van Sneevliet en zijn kameraden in Kamp Amersfoort is niet veel bekend. Alleen datgene wat een voormalig Kamp Amersfoort gevangene in 1945 verwoordde in een ingezonden brief. De inhoud van deze brief is opgenomen in dit artikel, evenals delen uit een proces-verbaal dat werd aangetroffen in het recentelijk verkregen archief van rechercheur Roel Wolthuis. Met zekerheid kon de exacte executieplek worden vastgesteld. Niet op de Leusderheide zoals lange tijd werd aangenomen, maar 200 meter achter de schietbaan van Kamp Amersfoort.

In mei 1940 verkondigden de Duitse bezetters dat zij niet waren gekomen om het Nederlandse volk van zijn vrijheid te beroven. Enkele maanden later volgden Duitse maatregelen die het tegendeel bewezen en waren gericht op gelijkschakeling en onderdrukking van politieke en sociale vrijheid. De politieke partijen RSAP en CPN werden verboden. De Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij (RSAP) was voortgekomen uit een fusie van de Onafhankelijke Socialistiche Partij (OSP) en de Revolutionair Socialistische Partij (RSP) die was opgericht door Henk Sneevliet. De verboden RSAP werd illegaal voortgezet onder de naam Marx-Lenin-Luxemburg-Front (MLL-Front), ook wel 'Het Derde Front' genoemd. De centrale leiding van het MLL-Front berustte bij Henk Sneevliet, Abraham Menist, Willem Frederik Dolleman, Cornelus Hermanus Gerritsen, Trien de Haan-Zwagerman, Gerrit Jan Koeslag, Constant J.H. Poppe, Pieter P. van 't Hart en Jan Schriefer.

Arrestaties en huiszoekingen rond de leden van het MLL-Front vormden een aanwijzing voor de toegenomen belangstelling van de SD (Sicherheitsdienst). Op 24 februari 1942 ging het mis. Op deze dag werd Cor Gerritsen gearresteerd en volgde een reeks van arrestaties. Met de laatste arrestaties in de reeks, die van Henk Sneevliet en zijn vrouw Mien, op 6 maart 1942, was vrijwel het hele kader van MLL-Front opgepakt. De arrestanten werden naar het hoofdkwartier van de SD in de Euterpestraat in

Professor Li Yuzhen is historica en schreef een biografie over Henk Sneevliet.

Ellen Santen (2e van links), kleindochter van Henk Sneevliet; 'Oom Henk stierf in de geest van de revolutie'. Naast Ellen staat haar zus Karen.

Amsterdam gevoerd en vervolgens naar de gevangenis aan de Amstelveenseweg. De SD in Amsterdam maakte melding van 'Ein besonderer Fang'.
Het proces tegen negen leden van MLL-Front vond plaats op 7, 8 en 9 april 1942 in het SD gebouw aan de Euterpestraat in Amsterdam. De negende persoon, Klaas Barten, kon niet in verband worden gebracht met het het MLL-Front. De overige acht mannen werden ervan beschuldigd een verboden politieke partij te hebben voortgezet en Duits vijandige geschriften te hebben uitgegeven en verspreid. Op dat laatste stond sinds een verordening van 15 oktober 1941 de doodstraf. Nadat het doodvonnis over Henk Sneevliet, Ab Menist, Willem Dolleman, Jan Schriefer, Jan Koeslag, Cor Gerritsen, Jan Edel en Rein Witteveen was uitgesproken deed de president van het Obergericht de toezegging dat de gearresteerde vrouwen zouden worden vrijgelaten. Die toezegging werd niet nagekomen. Mien Sneevliet, Jannie Schriefer, Trien de Haan-Zwagerman en Jel Witteveen werden, samen met de andere arrestanten, naar Duitse concentratiekampen gestuurd.
Het was de ter dood veroordeelden toegestaan om een gratieverzoek in te dienen. Een formaliteit en valse hoop. Het verzoek werd afgewezen. Op 12 april pleegde Cor Gerritsen zelfmoord in zijn cel in Amsterdam. Diezelfde dag werden de zeven veroordeelden naar Kamp Amersfoort overgebracht waar het vonnis een dag later zou worden voltrokken.
In een ingezonden brief aan de redactie van het (socialistische) weekblad voor vrijheid en cultuur 'De Vlam', gedateerd 16 november 1945, deed P. Pluyter uit Groningen verslag van

Geachte Redactie

In De Vlam van 27 October las ik een artikel 'Slachtoffers van de Nazi-terreur herdacht'. Ofschoon ik niet behoor tot de Vlamgroep (ik ben losse nr.lezer) en behoor (schrik niet) van huis uit tot de A.R. (thans partijloos), heb ik toch gedurende mijn vierjarige gevangenschap met name onder de communisten en socialisten vele vrienden leren kennen en voor velen heb ik een hoge achting. Ik werd, nadat ik 8 maanden Scheveningen had opgeknapt, op 5 april 1942 in Amersfoort in de bunker gedeponeerd en zat daar meestal alleen. De andere 7 cellen waren leeg. Ik heb daar 6 weken doorgebracht. Op Zondag 12 April werd ik uit mijn slaap opgeschrikt door S.S.-gedaver. Hollandse S.S. onder Duitse Führung. Het was ongeveer 9 uur 's avonds. Van alle 7 cellen werden de deuren losgegooid en werd een strenge bewaking ingesteld.

Dubbelposten buiten en binnen. Ik hoorde schreeuwen: 'Es kommen jetzt ganz gefährliche Leute'. Instructies werden gegeven en even daarna hoorde ik, dat in elke cel een lotgenoot werd ingesloten. Als je hard schreeuwt kan je elkaar in die cellen onderling verstaanbaar maken, althans wat je rechter- en linkerbuurman betreft. En spoedig hoorde ik één van de gevangenen zeggen: 'Voor de oorlog zocht de Nederlandse regering mij en na 15 Mei de Duitse. Als ik dat ongeluk niet had gehad en niet in het ziekenhuis was opgenomen, hadden ze mij nooit gevonden.'
En toen de prachtstem van Sneevliet: 'Mannen wij zijn er trots op, dat wij de eersten in Nederland zijn, die voor een rechtbank veroordeeld zijn voor de zaak van de Internationale. En die hiervoor moeten sterven.'

Terloops de bewaking was zo scherp, dat b.v. elke 15 minuten de lichten in de cellen werden ontstoken (ook de mijne) om door het Judasvenster te zien of iemand zelfmoord pleegde of wel trachtte te ontvluchten.
En eveneens werden doorlopend door twee S.S.ers (Hollandse) de buitenramen, die trouwens geblindeerd waren, met zaklantaarns belicht.
Al spoedig begreep ik wie mij in de bunker gezelschap hielden.
Zeven (niet acht) ter dood veroordeelden.
Allen mochten een gratieverzoek tekenen. Wat ze ook gedaan hebben. Eén van hen merkte nog op, dat het toch wel fijn was van die president van de rechtbank, dat hij hun beloofd had, dat nu vanavond hun vrouwen (naar ik meen drie hunner) in vrijheid zouden worden gesteld. 'Die zijn nu weer thuis jongens'. Ongeveer zes uur 's morgens werd hun medegedeeld, dat het gratieverzoek was afgewezen (wat een kwatsch-vertoning) en dat het vonnis aanstonds zou worden voltrokken. Sneevliet vroeg toen, of zij samen gefusilleerd mochten worden, hand in hand.
Dit werd afgewezen. 'Sie werden gefesselt mit den Händen auf den Rücken'. Daarna, of ze zonder blinddoek mochten sterven. Dit werd toegestaan. Verder of hij als oudste het laatst mocht worden doodgeschoten. Ik hoor hem nog zeggen: 'Niet waar makkers, dat recht komt mij toe als jullie oudste. Ik was toch jullie leider?'

Allen mochten een sigaar opsteken. Waarop gezegd werd (O, galgenhumor): 'Ja, laten we dat doen, de Nederlandse staat betaalt het.' Daarna nam Sneevliet het woord en sprak als volgt: 'Ik heb vannacht mijn Gethsemané geleden. Toen ik jong was en ik in de beweging begon, zei mijn pastoor tegen me: Jong, je mag je gang wel gaan, als je je geloof maar behoudt. Welnu, ik heb de strijd gestreden en het geloof behouden. Het geloof in de zaak van de Internationale. Er moet nog veel gestreden worden, maar de toekomst is aan ons.'

Zo ongeveer sprak hij. Daarop vertelde hij nog enkele dingen uit Indië. Ze waren toen allen in één celletje gebracht. Vlak tegenover het mijne; maat 90 x 200 cm. En dan dat ontroerende moment: 'Laten we elkaar de hand geven' en uit volle borst zongen toen zeven mannen, een uur voor hun dood, 'de Internationale'. Wat een melodie en wat een woorden. Ik heb meermalen een concert bijgewoond, maar nooit zo met gevoel en overtuiging horen zingen. Ik schaam me niet dat ik huilde.
Toen ik later zelf ter dood werd veroordeeld, was ik niet méér ontroerd dan door dit mooie moment. Daarna vroeg één der aanwezigen stilte en er werd een katholiek gebed opgezegd. Welk weet ik niet. Het was muisstil. De wachtmeester vond dit alles goed. Daarna werden ze in een auto geladen. Om twintig over negen viel het eerste salvo. Toen ik vier weken later uit de bunker kwam en in het kamp werd ondergebracht, vernam ik, dat die morgen alle gevangenen in de barakken waren ingesloten. Niemand mocht zien wie er uit die bunker kwam. In het kamp wist men dus: er gebeurt iets bijzonders. Wat en wie wist men niet. Later heb ik het hun partijgenoten kunnen vertellen. (Men zal zich nog wel nr. 15 herinneren).
Ik heb behoefte om neer te schrijven, dat ik grote bewondering heb voor de wijze, waarop deze mensen als helden zijn gestorven. Onverschrokken en vol geloof in hun zaak. Ik kon niet nalaten U deze kleine bijzonderheden te schrijven, omdat ik de enige ben geweest, die de laatste uren van deze helden heb meegemaakt.
Met beleefde groeten verblijf ik,
Nr. 15 P.D.A.

zijn ontmoeting met de zeven ter dood veroordeelde mannen. Direct na de bevrijding werden twee rechercheurs van de Politieke Opsporingsdienst (POD), Gerrit Kleinveld en Roel Wolthuis, belast met het onderzoek naar de in Kamp Amersfoort gepleegde oorlogsmisdrijven. Een derde rechercheur, Cornelis van den Beukel, zou in augustus aan het team worden toegevoegd. Tot de eerste activiteiten van de twee rechercheurs behoorden het opsporen van voormalige kamp-SS'ers.
De voormalige kamp-SS'ers werden onmisbaar geacht bij het onderzoek naar oorlogsmisdrijven in Kamp Amersfoort.
Zij konden aanwijzingen verstrekken over de ligplaats van tientallen - nog niet gelokaliseerde - graven.
Op 22 juni 1945 werd het eerste massagraf bij Kamp Amersfoort geopend. Dertien dagen later, op 5 juli 1942, werd, ten westen van de schietbaan bij Kamp Amersfoort, een elfde graf gevonden. De Dienst Identificatie en Berging opende het graf op 19 juli 1945 en trof de stoffelijke resten van acht slachtoffers. In het proces-verbaal gedateerd op 18 oktober 1945 noteerde rechercheur Gerrit Kleinveld:

Op aanwijzing van Berg, voornoemd, werd op Donderdag 5 juli 1945 door mij op bedoelde plaats een graf aangetroffen in de afmeting van: lang 4 m., breed 2 m. en diep 1.80 m., liggende op de snijlijn van 500 m. loodrecht en vanaf de Appelweg en 370 m. loodrecht en vanaf Laan 1914 op de hoogte van de 'Hooge Klei' in de richting van de Utrechtscheweg, nabij het P.D.A. op het grondgebied van de Gemeente Leusden.
Op Donderdag 19 juli 1945 werd met behulp van de opgravingsploeg van den Dienst Identificatie en Berging dit graf blootgelegd, waaruit acht personen van het mannelijke geslacht, door ons resp. genummerd 79 t/m 86, te voorschijn gehaald.

Na een opsomming van de signalementen van de slachtoffers meldt het rapport dat nabestaanden, op 25 september 1945, de signalementen en *'inbeslaggenomen ter identificatie dienende voorwerpen, als lapjes stof van kleedingstukken enz.'* hadden herkend. Het graf van Henk Sneevliet, Ab Menist, Willem Dolleman, Jan Schriefer, Jan Koeslag, Cor Gerritsen, Jan Edel en Rein Witteveen was gevonden.

In verband met voorgaande is door mij, verbalisant, op 21 October 1945 gehoord:
Karl Peter Berg, geboren 18-4-1907 te Honnef am Rhein, voormalig Kampcommandant van het P.D.A. te Amersfoort, zich thans aldaar in arrest bevindende, die desgevraagd verklaarde: 'Omstreeks April 1942, de tijd dat de door U bedoelde personen werden gefusilleerd, had ik de rang van Hauptscharfuhrer; de toenmalige commandant van het P.D.A. was W. Heinrich. Op 13 april 1942 des avonds ongeveer 6 uur, verschenen er een aantal leden van de Ordnungspolizei, ongeveer 20 man in totaal, waaronder een officier die per auto 7 gevangenen het kamp binnenbrachten.
Deze gevangenen werden in de bunker ingesloten. De nacht daarop verschenen twee leden van het gerecht in het P.D.A. Nadat de leden van het Duitsche gerecht waren gearriveerd, werden de gevangenen op een der kamers van Afdeeling III (Administratie) voorgeleid.
Door den rechter werd den gevangenen medegedeeld dat zij wegens het stichten van een revolutionaire organisatie, welke verboden was, ter dood waren veroordeeld. Vervolgens werden zij weer naar de bunker gebracht. Hier werd hun de gelegenheid geboden met elkander te spreken.
De volgende morgen kreeg ik van den commandant Heinrich den opdracht deze personen te brengen naar de plaats, welke u mij thans aanwijst. (Ik, verbalisant, wijs Berg, voornoemd, de plaats, waar het graf van bovenvermelde personen werd aangetroffen).
Bij aankomst trof ik daar een 20 à 25 leden van de Schutzpolizei, vermoedelijk uit Amsterdam. Ik zag dat men reeds een kuil gegraven had, waarnaast de gevangenen werden opgesteld.
De rechter las nogmaals het doodvonnis voor. Hierna werden de gevangenen aan palen vastgebonden en nadat het vuurpeloton was aangetreden, het bevel tot vuren gegeven. Eenige van hen kregen nog een z.g. genadeschot. Mij is niet bekend of een der verdachte uit dit proces, waarvan mij bekend was, dat deze zich reeds tevoren in de gevangenis te Amsterdam had opgehangen, daar op dezelfde plaats is begraven.'

Opmerkelijk is dat het proces-verbaal, met daarin opgenomen de verklaring van Berg, door Kleinveld werd 'opgemaakt, gesloten en getekend' op 18 oktober 1945, terwijl Berg pas op 21 oktober 1945 werd gehoord. Nog opmerkelijker is het gegeven dat de Dienst Identificatie & Berging acht slachtoffers aantrof in het massagraf. Niet alleen de zeven mannen die op 13 april werden geëxecuteerd werden begraven in het bos bij Kamp Amersfoort. Ook Cor Gerritsen, die een dag eerder een einde aan zijn leven had gemaakt in de gevangenis in Amsterdam, werd in het graf begraven. Het is mogelijk en tegelijkertijd onwaarschijnlijk dat kampcommandant Berg zeven mannen naar de executieplaats bracht en niet op de hoogte was of werd gesteld van de aanwezigheid van het lichaam van Cor Gerritsen. Wist Berg ervan en hield hij tijdens het verhoor wijselijk zijn mond over de twijfelachtige en dubieuze overbrenging van Gerritsen?

Op 16 oktober 1942 werden nog twee leden van MLL-Front gefusilleerd; J.H.E. Roebers en A. IJmkers. Zij werden samen met tien andere gevangenen uit Kamp Amersfoort en drie gijzelaars uit de gijzelaarskampen te Sint Michielsgestel en Haaren, op Woudenbergs grondgebied, net ten zuiden van de Leusderheide terechtgesteld. De precieze plaats van deze executie kon pas worden vastgesteld in 1991. Gerrit Kleinveld speelde daarbij weer een belangrijke rol.
Twee jaar later werd een eenvoudig monumentje opgericht. De Stichting Gijzelaars Beekvliet & Haaren organiseert jaarlijks op 16 oktober een herdenking bij het monument (in het verleden organiseerde Het Sneevliet Comité eveneens jaarlijks een herdenking op 16 oktober, maar dan in Driehuis waar Roebers en IJmkers gecremeerd werden).

In 1945 werd een Comité opgericht om de crematie van de slachtoffers en de realisatie van een monument te bewerkstelligen. Op zaterdag 10 november 1945 vond bij Westerveld - een van de oudste particuliere begraafplaatsen én het eerste crematorium van Nederland - in Driehuis de crematie plaats. Een jaar later werden de urnen in het monument bijgezet.

Geraadpleegde bronnen:
Archief Roel Wolthuis 'Sneevliet, rebel' door Sal Santen, N.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam 1971
'Henk Sneevliet revolutionair-socialist in Europa en Azie' door Max Perthus, SUN, Nijmegen 1976

Schaken om te 'ontsnappen'

Op 26 februari 2011 werd het jubileumboek 'De kronieken van Schaakvereniging Sliedrecht' gepresenteerd in Kamp Amersfoort. Tijdens de bijeenkomst werd het belang onderstreept van 'ontsnappen uit de realiteit van ellende'. Schaken was daarbij een belangrijk hulpmiddel.

Op dinsdag 16 mei 1944 werden honderden mannen uit Sliedrecht, Giessendam, Hardinxveld, Sleeuwijk, Werkendam en de Biesbosch opgepakt en naar Kamp Amersfoort gevoerd.
Tot deze groep 'Merwedegijzelaars' behoorden ook de twee Sliedrechtenaren Bas van der Starre en Piet Parel. De twee 'Merwedegijzelaars' leerden elkaar kennen in Kamp Amersfoort. Hier ontstond een bijzondere vriendschap die zich na de Tweede Wereldoorlog voortzette. Naast schaken en het lidmaatschap van Schaakvereniging Sliedrecht, bracht Piet meer moois in het leven van Bas. In 1958 trouwde Bas met Leny, de oudste dochter van Piets oudere broer.

Bij de overhandiging van het herdenkingsboek over 75 jaar Schaakvereniging Sliedrecht aan directeur Harry Ruijs werd gememoreerd hoe het 'verzetten van de geest' als overlevingsvorm gevangenen op de been hield. Veel gevangenen zochten hun heil in het geloof. Andere manieren om te overleven waren tekenen, knutselen en, als de omstandigheden het toelieten, ook schaken.

De boekpresentatie van Schaakvereniging Sliedrecht werd afgesloten met een symbolische schaakpartij onder begeleiding van organisator Hans Berrevoets. Arlo van Holstein en Anja van der Starre speelden hun partij op de plaats waar vroeger respectievelijk hun opa en vader gevangen hadden gezeten. Ze werden geassisteerd door de secondanten Jan Veenis (links) en auteur Jerry van Rekom. De uitkomst was 'remise'.
De enige passende uitkomst.
Het Nederlands Dagblad berichtte na de boekpresentatie over 'Schaken als troost', het AD over 'Schaken tegen de gruwelen'.

Het boek 'De kronieken van Schaakvereniging Sliedrecht' is te verkrijgen via Schaakvereniging Sliedrecht www.schakendsliedrecht.nl, ISBN 978-90-815904-1-9

Er zijn tal van aanwijzingen te vinden waaruit valt op te maken dat allerlei manieren werden aangegrepen om de dagelijkse ellende even te vergeten.
En hoe belangrijk het was om de dagelijkse pijn en ellende van oorlog en gevangenschap even te vergeten mag niet worden onderschat. Tekeningen, sigarettendoosjes, briefopeners en andere houtsnijwerkjes zoals schaakstukken getuigen daarvan.
Naast de waarde die schaakstukken hebben voor het moment van het 'potje schaak', vertegenwoordigen zij een grote emotionele waarde. Vaak zijn herinneringen of verhalen verbonden aan een schaakset. Het verhaal van de joodse onderduiker die schaakstukken maakte van wasknijpers, of van de gevangene die schaakstukken sneed uit een bezemsteel.

In 2011 werd het boek van Bram van der Ham gepresenteerd. Hij schreef in de proloog: 'Het zijn de primitieve schaakstukken die mij er uiteindelijk toe gebracht hebben mijn verre, en bijna vergeten herinneringen aan die turbulente oorlogsjaren op te schrijven.' Het boek kreeg de passende titel 'De Schaakstukken'.

En, heel toevallig, een dag na de boekpresentatie van de Schaakvereniging Sliedrecht ontvingen we van de heer Volkers, oud-Kamp Amersfoort gevangene, een bijzondere schenking die o.a. bestond uit een aantal, in het kamp gemaakte, schaakstukken. Hoewel sommige stukken verloren waren gegaan, werd de kleine collectie jarenlang zorgvuldig in een doosje bewaard. Het feit dat het incomplete spelletje jarenlang werd bewaard, illustreert wellicht de betekenis ervan. In de oorlog waren de stukken een provisorisch, praktisch en gewild hulpmiddel om de dagelijkse ellende te vergeten. Na de oorlog een hulpmiddel om de herinneringen een plek te geven en te verwerken.

Schaakstukken van de heer G.H.J. Volkers 11397.

Archeologische opgraving

Op donderdag 24 en vrijdag 25 maart 2011 bezochten archeologen van RAAP voor de tweede keer de loopgraven en stellingen in het terrein bij Kamp Amersfoort. Tijdens de afronding van het eerste veldonderzoek, in november 2010, werd een bijzondere vondst gedaan die vervolgonderzoek rechtvaardigde. In één van de stellingen was een betonnen fundering aangetroffen.

In het terrein rond de gedenkplaats van voormalig Kamp Amersfoort zijn nog steeds sporen te vinden die herinneren aan de Tweede Wereldoorlog. Een oude uniformknoop, een patroonhuls, maar ook grotere sporen liggen als stille getuigen verscholen in het terrein. Een voorbeeld vindt u ten noorden en naast de schietbaan, waar authentieke en gereconstrueerde loopgraven ten minste drie vierkante veldversterkingen verbinden. Het zijn stille getuigen van militaire activiteiten uit verschillende periodes.

Na de oorlog raakten de loopgraven en stellingen in onbruik. Weersinvloeden, begroeiing, puin en afval zorgden ervoor dat de restanten van de veldversterkingen lange tijd aan het zicht waren onttrokken. Na een terreinuitbreiding in 2008, waarbij de zorg voor het gebied toekwam aan de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort, kwam er nieuwe aandacht voor de loopgraven en stellingen. De nieuwe belangstelling bracht vragen met zich mee over het ontstaan, het doel en het gebruik van de loopgraven. Daarom werd in 2010 besloten tot een archeologisch onderzoek.

In november 2010 en maart 2011 brachten medewerkers van archeologisch adviesbureau RAAP een deel van de veldversterkingen weer aan het licht. Het archeologisch onderzoek strekte zich uit tot een deel van een verbindingsloopgraaf, de zuidelijke en de centrale stelling.

Een bijzondere vondst was de betonnen fundering die werd blootgelegd in de centrale stelling. Kleinere vondsten, onder andere een handgranaat, scherven van handgranaten en patroonhulzen wezen erop, dat de loopgraven werden gebruikt voor - niet ongevaarlijke - oefeningen. De vondst van resten van kaliber .50 (boord)munitie wees op ten minste één geallieerde luchtaanval op het stellingengebied.

Luchtfoto 4-12-1943. Loopgraven verbinden tenminste drie veldversterkingen.

Omwonenden wisten zich te herinneren dat luchtafweergeschut, dat geplaatst was in de omgeving van Laan 1914, geallieerde vliegtuigen onder vuur nam. Of er geschut in deze stellingen heeft gestaan kon door de archeologen niet worden aangetoond.
De stellingen en loopgraven zijn voor het eerst te zien op een (Amerikaanse) luchtfoto genomen op 4 december 1943.
Een luchtfoto die later werd genomen, op 14 januari 1945, laat zien dat de volledig door gevangenen uitgegraven schietbaan werd verlengd tot 320 meter.
De verlenging van de schietbaan was belangrijker dan de instandhouding van de verbindingsloopgraaf, aangezien de schietbaan door deze verbindingsloopgraaf werd aangelegd. Nog steeds zijn, ten zuiden van de schietbaan, de restanten van de afgesneden loopgraaf zichtbaar.

Het archeologisch onderzoek en de getuigenverklaringen resulteerden in een aantal bevindingen en aannames.
De loopgraven werden in het najaar van 1939 door Nederlandse gemobiliseerde militairen voor oefendoeleinden aangelegd. De locatie werd niet toevallig gekozen. Zowel de loopgraven als de stellingen liggen op het hoogstgelegen deel van het terrein, toen vlakbij de barakkenkampen aan de Appelweg en Laan 1914.
Na de capitulatie van het Nederlandse leger werd het loopgravenstelsel door Duitse militairen opnieuw voor oefendoeleinden in gebruik genomen. Tevens werden ten minste drie vierkante veldversterkingen aangelegd of verbeterd, waarvan er twee werden voorzien van een betonnen fundering met bevestigingsbouten. Hierop kon luchtafweergeschut 'Flugzeugabwehrkanone' of 'FLAK' worden gemonteerd.

De positie van de stellingen, de afmetingen van de aarden wallen en de plaatsing van de bouten in de fundering doen vermoeden dat bij de aanleg van de stellingen werd voorzien in de plaatsing van licht (2 cm) luchtafweergeschut. Het barakkenkamp aan de Laan 1914 en het station van Amersfoort waren strategische (geallieerde) doelen die de inzet van licht afweergeschut kunnen verklaren.

De loopgraven en stellingen werden aangelegd met militaire bedoelingen: oefenen en luchtverdediging.
Nadat het archeologisch onderzoek was afgerond werden de onderzochte loopgraaf en stellingen nauwgezet gereconstrueerd en waar nodig hersteld.

De terreinuitbreiding, de inrichting ervan, het archeologisch onderzoek en de reconstructie- en herstelwerkzaamheden werden mogelijk gemaakt door subsidies van: VSBfonds, kfHein Fonds, Ministerie van VWS, Provincie Utrecht, Dela Fonds en Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg. De werkzaamheden werden uitgevoerd met belangrijke steun van Archeologisch Adviesbureau RAAP, de Koninklijke Ginkel Groep en Adviesbureau Haver Droeze.

Binnenkort zal bij de gereconstrueerde loopgraaf een informatiebord worden geplaatst.

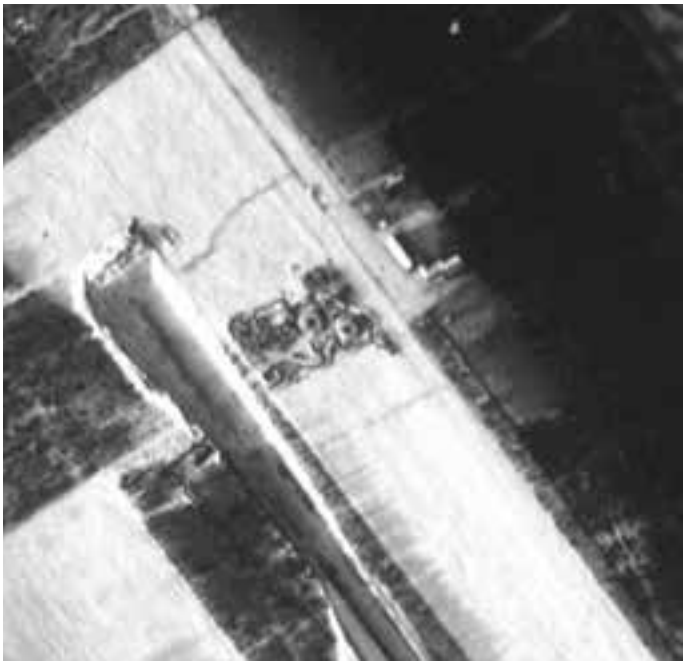

Luchtfoto 14-1-1945.
De schietbaan werd - na december 1943 - verlengd tot 320 meter.

Een voorbeeld van licht geschut (2cm Oerlikon) dat zou passen op de aangetroffen fundering (Foto: Raversijde, België).

Van Haven naar Kamp

Na de bijeenkomst in het Lloydkwartier in Rotterdam, waar de Molukse gemeenschap op 21 maart 2011 stilstond bij de aankomst - 60 jaar geleden - van de eerste groep Molukkers in Nederland, gingen zij de dag daarna met bussen onderweg naar de gedenkplaats van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. De rit werd deels uitgevoerd in een oorspronkelijke autobus uit de jaren vijftig.

Na de onafhankelijkheidsverklaring van Indonesië op 27 december 1949, werd op 26 juli 1950 het KNIL bij Koninklijk Besluit Nr. K.309 opgeheven. De Molukse KNIL'ers konden daarna dienst nemen in het Indonesische leger. Zo'n vierduizend van hen weigerden om, na zoveel jaren voor de Nederlandse zaak gestreden te hebben, dienst te nemen bij de voormalige vijand. In het zelfstandig geworden Indonesië waren zij als militairen van het KNIL - het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger - niet langer welkom. Tenslotte lijfde Nederland de KNIL-militairen in bij de Koninklijke Nederlandse Landmacht. Na de aankondiging dat de Ambonezen uit dienst zouden worden gedemobiliseerd, begonnen hun leiders op 21 december 1950 daartegen met succes een geding tegen de Nederlandse Staat. Nadat andere mogelijkheden waren uitgeput, stelde de rechter de indieners op 22 februari 1951 in het gelijk. De Nederlandse regering zag zich gedwongen alle ex-KNIL-militairen die dat wensten met hun gezinnen naar Nederland te laten overkomen.[1] Hun verblijf in ons land zou slechts van korte duur zijn. Tussen 20 februari en 25 mei 1951 werden zo'n 12.500 Molukkers naar Nederland op de boot gezet. De eerste groep van ca 1.000 personen werd aan boord van de Kota Inten over een afstand van ruim 12.500 kilometers naar Nederland gebracht. Op 21 maart 1951 arriveerde het schip in de Schiehaven van Rotterdam.

Aangekomen in Nederland werden de Ambonezen met bussen overgebracht naar het oorspronkelijke Kamp Amersfoort en daar in een barak ondergebracht. Het was hun eerste kille kennismaking met Nederland en het begin van een onzekere toekomst. Komend vanuit de tropen trof hen hier vooral de maartse kou. Na een medische keuring kregen de Molukse militairen van de Nederlandse regering middels een groene ontslagbrief zonder omwegen hun ontslag aangezegd. Hun oneervolle dienstbeëindiging ontnam hun werk en toekomstperspectief.

De ex-soldaten en hun families werden over diverse locaties verspreid. Onder andere naar de van oorsprong Duitse kampen Vught en Westerbork, respectievelijk herdoopt in Lunetten en Schattenberg. Hoewel iedereen wist van ons koloniale verleden, waren slechts enkelen rechtstreeks in aanraking geweest met mensen uit deze overzeese gebiedsdelen. In tegenstelling tot wat hun destijds was voorgehouden en waarop zij rekenden, een eigen onafhankelijke Molukse republiek, wonen de Molukkers anno 2011 nog steeds in Nederland.

De herdenkingsbijeenkomst in Amersfoort

Na de start in Rotterdam arriveerde de historische bus bij de gedenkplaats Kamp Amersfoort. Het vehikel zag er werkelijk prachtig uit, maar in de stokoude autobus werden de reizigers onafgebroken door elkaar heen geschud. Dat werd goedge-

maakt door de bijzondere ontvangst. Tromgeroffel weerklonk toen de Molukkers plechtig naar binnen liepen. Binnen nam een Molukse band het over. Vrouwen in traditionele kleding en met grote veren op het hoofd heetten de gasten hartelijk welkom.

Er was slecht één Molukker van het eerste uur: de oude voormalige KNIL-soldaat Etzer Metiary uit Oost-Souburg. Iedereen hoorde hem opmerken dat hij zijn ontslagbrief tot op heden nooit heeft gezien, en dus denkt hij nog steeds in dienst te zijn. De oude Molukse predikant werd in Kamp Amersfoort in het zonnetje gezet. Hij kreeg de lachers op zijn hand toen hij de aanwezigen vertelde hoe hij met 'Hollandse jongens' in Middelburg vocht om de meisjes. Ook relletjes met de politie waren schering en inslag. Het leidde er zelfs toe dat hij met tachtig andere jonge Molukkers tijdelijk naar Friesland verbannen werd.

Voor veel jongere Molukkers zijn de predikant en zijn generatiegenoten helden. Hun toekomst was ongewis, maar ze hebben geschiedenis geschreven. Mensen die binnen de Molukse gemeenschap een voorbeeldfunctie vervullen, spelen een belangrijke rol. Voor veel Molukse jongeren die laag op de maatschappelijke ladder zijn blijven steken, zijn 'BM'ers' -Bekende Molukkers- belangrijk, omdat zij wél een maatschappelijke carrière hebben opgebouwd. Rocky Tuhuteru – de initiatiefnemer van deze herdenking, is daar zelf een voorbeeld van. Het applaus tijdens de herdenking gold ook voor John Souhoka, de Molukse stem van de ANWB-verkeersinformatie op de radio. Giovanni van Bronckhorst, de voormalig aanvoeder van het Nederlands elftal, werd vertegenwoordigd door zijn oma. Aan haar werd het eerste exemplaar aangeboden van een boek waarin het juist om deze bekende Molukkers gaat.
Dát bewijst de jonge generatie dat je Molukker kunt blijven en toch kunt slagen binnen de Nederlandse samenleving.

Behalve Molukse prominenten waren bij deze herdenking ook o.a. de Amersfoortse burgemeester Bolsius en de oud-commandant van de Nederlandse strijdkrachten Dick Berlijn aanwezig. Rocky Tuhuteru, oud-radio en televisiepresentator en tegenwoordig eigenaar van een communicatiebureau, interviewde twee Molukkers die zestig jaar geleden in Rotterdam waren aangekomen. De heer Metiary vertelde hoe hij als twintigjarige soldaat een maand onderweg was en uiteindelijk na zijn ontslag in Zeeland terecht kwam. Mevrouw Saptenno vertelde hoe zij één keer in Amersfoort overnachtte. Haar vader was majoor. Geen van hen had een voorstelling van Nederland. Ongewis van een ander bestaan wachtten ze maar af waar ze terecht zouden komen, als ze maar veilig waren. Nu zijn de voormalige KNIL-militairen en hun gezinnen onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse geschiedenis.

In het tijdens de herdenking in Amersfoort door de Stichting BUAT gepresenteerde boek 'Molukkers in Beeld' plaatsten de auteurs Wim Manuhutu en Victor Joseph Molukkers in historisch perspectief en maakten zij portretten van onder anderen Giovanni van Bronckhorst, fotomodel Sharita Sopacua en John Souhoka.[2] Verschillende jongeren maakten op deze dag de historische reis mee om zich te verdiepen in de gedeelde historie van Molukkers en Nederlanders. Samen met de toenmalige passagiers herdachten zij de kwartiermakers van hun eigen geschiedenis in Nederland. Op het einde van de bijeenkomst werd aan iedere aanwezige het juist gepresenteerde boek uitgereikt.

Foto: John Spijkerman/BDU

Karel Kreuning

[1] Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland 1945-2005, Guno Jones 2007.
[2] Molukkers in beeld. Geschiedenis en portretten van Molukkers in Nederland, Wim Manuhutu en Victor Joseph, Stichting BUAT, Utrecht 2011, ISBN 078-90-76729-56-5, NUR 695

Bronnen:
Molukkers in beeld. Geschiedenis en portretten van Molukkers in Nederland, Wim Manuhutu en Victor Joseph, Stichting BUAT.
Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland 1945-2005, Guno Jones 2007
Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962, Hans Meijer
Vijfeeuwenmigratie.nl/term/Molukkers/volledige-tekst.
Reformatorisch dagblad, 22-03-2011, Jacob Ho

Pater Titus Brandsma

Het door mede-gevangene John Dons, in Kamp Amersfoort, getekende portret van pater Titus Brandsma.

Opnieuw naar Kamp Amersfoort overgebracht

De 60-jarige priester/hoogleraar Titus Brandsma werd op 19 januari 1942 door de Sicherheitsdienst gearresteerd wegens: 'planmässiger Vorbereitung einer gegen die Deutschen Besatzungsbehorden gerichteten oppositionellen Bewegung'. In 2011 lijkt de geschiedenis zich te herhalen wanneer pater Titus opnieuw, maar nu via Twitter, van zich laat horen.

De priester/hoogleraar Titus Brandsma was in de oorlog een van de belangrijkste katholieken die zich verzetten tegen het nationaalsocialisme. De charismatische pater werd na gevangenschap in Arnhem en Scheveningen op 12 maart 1942 (en op 12 maart 2011) overgebracht naar Kamp Amersfoort. Gedurende de periode dat hij in gevangenschap verbleef maakte Brandsma, door zijn uitstraling, zijn godsvertrouwen en bemoedigende woorden een onuitwisbare indruk op zijn medegevangenen.

Op 19 januari 2011, de dag van zijn arrestatie, maar dan 69 jaar later, publiceerde pater Titus zijn eerste 'tweet' via @PaterTitus42 op het internet. Korte tijd later namen ruim 1.300 'volgers' kennis van wat er vervolgens met hem gebeurde. Hoe zijn dagen eruit zagen en wie hij sprak, maar vooral ook wat hem dreef en op de been hield.

Het Twitter account van Pater Titus is een initiatief van het RKK Radio 5-programma 'Wat blijft… uit het oog in het hart'. Dit programma maakt iedere week een radioportret van mensen die er niet meer zijn, maar die wel iets bijzonders hebben achtergelaten. De tweets werden samengesteld in samenwerking met het Nederlands Carmelitaans Instituut in Boxmeer.

Op 12 maart 2011, de dag van pater Titus' aankomst in Kamp Amersfoort werd een bijeenkomst georganiseerd in het bezoekersgebouw bij de gedenkplaats. De heer Constant Dölle (1916), oud-leraar Grieks, pastor en evenals Titus Brandsma, karmeliet, vertelde over zijn ontmoetingen met Titus Brandsma en wat voor invloed die hebben gehad op zijn leven. Centraal in het verhaal van de heer Dölle stond de vergelijking van twee portretten en de omschrijving van Titus Brandsma:
'Hij dacht altijd aan en in mensen.
Hij stelde de mens voorop en al het andere komt daarna.'

Pater Titus/@PaterTitus42 overleed op 61-jarige leeftijd op 26 juli 1942/2011 na een injectie van de kamparts in Dachau.

De heer Constant Dölle

Herdenkingszegel

Speciaal voor oud-gevangenen werd voorafgaand aan het officiële deel van de herdenking op 19 april een informele bijeenkomst georganiseerd in het bezoekerscentrum. Tijdens deze besloten bijeenkomst werd een speciale 'Kamp Amersfoort herdenkingszegel' gepresenteerd. Het eerste vel zegels werd overhandigd aan de oudste aanwezige oud-gevangene Isaäc Peereboom (98).

Hans Groot, voorzitter van de Leusdense postzegelvereniging De Loupe, biedt oud-gevangene Isaäc Peereboom het eerste vel herdenkingszegels aan.

De 98-jarige Isaäc Peereboom was de oudste van de ongeveer 70 aanwezige oud-gevangenen. De Hilversummer werd in 1944 tijdens 'Aktion Bussum' opgepakt en op 26 oktober 1944 onder nummer 8718 ingeschreven in Kamp Amersfoort. Hij maakte er onder andere het beruchte nieuwjaarsappèl mee, op 1 januari 1945, waarbij tientallen gevangenen werden mishandeld. 29 januari 1945 wachtte hem transport naar Westerbork.
Het initiatief voor het uitgeven van een speciale 'Kamp Amersfoort herdenkingszegel' was afkomstig van leden van postzegelvereniging De Loupe uit Leusden. Nog niet eerder werd een postzegel uitgegeven waarmee Kamp Amersfoort in herinnering wordt gebracht. De 66-jarige overdracht van Kamp Amersfoort aan het Rode Kruis op 19 april bleek een passend moment.

De herdenkingszegels zijn nog verkrijgbaar via het bezoekerscentrum van Kamp Amersfoort. Een vel zegels kost € 7,50. U kunt uw bestelling per e-mail doorgeven via info@kampamersfoort.nl met opgave van uw naam, adres, woonplaats en het aantal vellen dat u wenst af te nemen.

SS O'scharführer

Bijzondere vondst in het terrein tegenover de gedenkplaats van Kamp Amersfoort.

In november 2010 onderzochten archeologen de loopgraven en stellingen bij Kamp Amersfoort. Aangezien het een bijzondere opgraving betrof, had de pers volop aandacht voor het onderzoek. Veel belangstellenden brachten tijdens en na de opgravingswerkzaamheden een bezoek aan het blootgelegde terrein. Ook Rob Lenting was een van de geinteresseerden en hij deed een bijzondere vondst.

Het bleek te gaan om een oud zelfgemaakt stempel met – in spiegelbeeld uiteraard – de tekst 'SS O'scharführer'.
Een Oberscharführer (staf-sergeant) is een militaire onderofficiersrang die alleen bij de SS werd gebruikt. De kamp-SS van het P.D.A kende een aantal beruchte Oberscharführers; Kotälla, Westerveld, Brahm en Broekhuizen, om er enkelen te noemen.

Het zal wel een vraag blijven wie het stempel gesneden heeft. Het maken ervan was in ieder geval een tijdrovend klusje. Wellicht treffen we ooit een document aan met daarop een afdruk van het betreffende stempel. Hoewel het maar de vraag is of het stempel ooit werd gebruikt. Het feit dat het stempel in het bos werd gevonden kan ook betekenen dat de maker er niet echt tevreden over was.

Rob stelde zijn vondst tot onze beschikking en nu heeft het stukje huisvlijt een plekje in de vitrine in het bezoekersgebouw.

Verzetsgroep Westerkerk

Staand (vlnr) Piet Willemstein, Frits Toebes, Gerrit Olofsen, Jan Kappenberg, Kees de Jong, Thijs Drupsteen, Chris Padding en Ab Dekker.
Zittend (vlnr) Rien van Gent, Leendert Willemstein, Jaap de Jong, Gert Jan van de Brink, Tom Flotman en Nico Padding.

Op 29 April 2011 werd een boek gepresenteerd over de Amersfoortse 'Verzetsgroep Westerkerk' die opereerde vanuit het Soesterkwartier. Het boek met de titel 'Ondergronds in het Soesterkwartier. Het geheim van de Westerkerk' werd samengesteld door Aad Kamsteeg.

10 mei 1940: 'Een stralende morgen, maar geen blijde dag. Onder geknetter, gedreun van luchtafweer en geraas van vliegtuigmotoren wordt Nederland wakker..., oorlog...'

Hoewel de Tweede Wereldoorlog grote verschrikkingen met zich meebrengt, gaat de Nederlandse bevolking niet bij de pakken neerzitten. Men komt in verzet, zo ook in Amersfoort. Een groep mannen en vrouwen verzet zich vanuit de Amersfoortse Westerkerk in het Soesterkwartier tegen de Duitse bezetting. Vanuit de nabijgelegen kosterswoning gaat een verzetsgroep onder leiding van Luit van der Weij, Kees de Jong en Gert-Jan van den Brink te werk. Het verspreiden van illegale lectuur, het veilig onderbrengen van onderduikers, het vervalsen van identiteitspapieren en het verduisteren van voedselbonnen behoren tot de verzetsdaden van deze groep dappere mensen.

In deze uitgave zijn dagboekfragmenten van leidend persoon binnen de verzetsgroep, onderwijzer Rien van Gent, gebruikt om de acties en belevenissen van de verzetsgroep te vertellen en te herinneren.

Deze uitgave wil de leden en koeriersters van de verzetsgroep eren en het gevecht tegen dictatuur, verraad en bezetting levend houden. Bij het boek is een dvd ingesloten waarop actuele en archiefbeelden te zien zijn. Ook worden drie leden van de verzetsgroep Westerkerk aan het woord gelaten.

Het boek (inclusief DVD) is verkrijgbaar voor € 14,95 bij het Wijkmuseum Soesterkwartier www.wijkmuseumsoesterkwartier.nl via de boekhandel en uitgeverij Matrijs www.matrijs.com en bij de gedenkplaats van Kamp Amersfoort.

Portret uit Kamp Amersfoort

In Kamp Amersfoort werd heel wat getekend. Soms in ruil voor voedsel of andere zaken, maar soms ook ter afleiding of oefening. De laatste tekening werd niet gemaakt in de Tweede Wereldoorlog, maar op 19 april 2011.

Leni van Gent geportretteerd op 19 april 2011 door John Cordell

Foto: Lydia Winnubst / Afterdaan, Ivo Winnubst, Galerie Afterdaan

Oud Kamp Amersfoort gevangene John Cordell tekende in de Tweede Wereldoorlog al portretten van medegevangenen. In de ochtend van 19 april 2011, vlak voor de herdenking, pakte hij opnieuw zijn schetsboek ter hand. Ditmaal werd oud-gevangene Leni van Gent vereeuwigd op het schetspapier.

De toen 13 jaar jonge Leni werd samen met haar moeder, oudere broer en zus in februari 1945 gearresteerd en naar Kamp Amersfoort gebracht. Na een verblijf van drie dagen in de bunker van Kamp Amersfoort werden de vrouwen vrijgelaten. Broer Dimmen ging op transport naar Neuengamme maar wist te ontsnappen. Hij werd door Amerikanen in Hamburg bevrijd.

Hilversumse dwangarbeiders

Uitgeverij Aspekt maakt bekend dat in het najaar van 2011 (onder voorbehoud van wijzigingen) het boek van Els Kiewik 'De toekomst heeft een lang verleden. Biografie van twee Hilversumse dwangarbeiders 1944/45 in Nazi-Duitsland' zal verschijnen.

In 2006 komen uit een tot dan toe onbekend maar goed bewaard familiearchief foto's, brieven, kaarten en andere documenten in handen van de schrijfster Els Kiewik-Peters. Gegevens en informatie over een grotendeels verzwegen familiegeschiedenis die een tipje van de sluier oplichten over wat er gebeurde toen WO II diep ingreep in het gezin Peters. Zoon Jan wordt op 16 juli 1944 gearresteerd en na vijf dagen gedwongen voor dwangarbeid naar Braunschweig af te reizen. Meer dan een jaar verblijft hij in een door oorlog zwaar geteisterd Braunschweig, waar de Duitse oorlogsindustrie continu doelwit van geallieerde bombardementen is, en waar het samen met duizenden dwangarbeiders uit heel Europa een dagelijkse strijd is om te overleven.
Zijn vader Bernard, 49 jaar en dus net nog behorend tot de groep mannen tussen 17 en 50 jaar waarop de Duitsers tijdens de beruchte Hilversumse Razzia van 23 oktober 1944 jacht maken, kan niet anders dan zich melden op het Sportpark. Samen met meer dan 1000 lotgenoten verlaat hij die maandagavond Hilversum, te voet, in een lange colonne richting Kamp Amersfoort. Hij zal niet meer terugkeren. Na de oorlog wordt er door de familie nooit meer gesproken over Bernard en over de tijd in Braunschweig. Dit heeft Els Kiewik doen besluiten dit boek voor een groter publiek toegankelijk te maken. In nagedachtenis aan haar grootvader en vader, maar ook aan al hun meer dan 600.000 Nederlandse lotgenoten in de Duitse Arbeitseinsatz.

Opdat het niet wordt vergeten…

Opdat zij niet worden vergeten…

isbn 9789461531360
nur 680, ca 247 pagina's, december 2011, prijs €18.95

Zwarte soldaten

De documentaire 'Zwarte Soldaten', die op 2 mei werd uitgezonden, belicht de geschiedenis van Nederlanders die zich vrijwillig aansloten bij de Waffen-SS. Zes van hen werden geïnterviewd en dat resulteerde in onthutsende uitspraken.

'Zwarte Soldaten' is een documentaire over diegenen die bij uitstek als foute Nederlanders worden gezien: de Nederlandse SS'ers. In totaal traden 25.000 landgenoten tijdens de Tweede Wereldoorlog toe tot de Waffen-SS.

In Zwarte Soldaten komen zes van hen voor het eerst aan het woord. Op onverbloemde, schokkende en confronterende wijze vertellen ze over hun keuze voor de SS, over hun ervaringen aan het front en over de aantrekkingskracht van het nationaalsocialisme. Sommigen van hen worstelen met de keuzes die ze indertijd gemaakt hebben, anderen zijn nog steeds overtuigd van de juistheid van hun racistische en antisemitische opvattingen.

Meer informatie over de documentaire vindt u op www.zwartesoldaten.nl. Via de website is tevens de DVD te bestellen voor € 15,00 (incl. BTW, excl. € 2,00 verzendkosten). 'Zwarte soldaten' is een productie van Zuidenwind Filmprodukties in samenwerking met NCRV. Regie: Joost Seelen.
De documentaire kwam mede tot stand door een bijdrage van het programma Erfgoed van de Oorlog van het Ministerie van VWS en het VFonds.

Overwinningsdag op 9 mei

Jaarlijks op 9 mei wordt in de voormalige Sovjetstaten de overwinning op nazi-Duitsland herdacht en vooral gevierd. Ook in Leusden werd 'Den Pobedi' (Overwinningsdag) herdacht.

In de ochtend van 9 mei bezochten afgevaardigden van verschillende ambassades het 'Russisch monument'. Het gedenkteken, ook wel 'Monument Koedriest' genoemd, staat op de plek waar 77 Sovjetrussische krijgsgevangenen uit Kamp Amersfoort in 1942 werden vermoord. In 1945 werden, in de nabijheid van het graf van de 77 onbekenden, nog eens tientallen graven blootgelegd. Uit deze graven werden 24 Sovjetrussische krijgsgevangenen en tientallen Joodse slachtoffers geborgen. Het voormalige grafveld is nu een dennenbos en niets herinnert aan de slachtoffers die er werden vermoord en begraven. Alleen het Russisch Monument.

Aansluitend aan de korte plechtigheid bij het Russisch Monument vond de grote herdenking bij het Russisch Ereveld plaats. Op dit ereveld werden 865 oorlogsslachtoffers uit de voormalige Sovjetunie herbegraven. Onder hen bevinden zich 'de 101 van Kamp Amersfoort'. De Stichting Russisch Ereveld heeft zich ten doel gesteld de nagedachtenis aan de slachtoffers op het ereveld levend te houden (www.russisch-ereveld.nl).

De herdenking op het ereveld werd bijgewoond door een groot aantal belangstellenden. Allen kregen een rode roos aangereikt die, na de kranslegging, als eerbetoon bij de gedenknaald werd gelegd. De eerste krans werd gelegd door afgevaardigden van de ambassade van de Russische Federatie. Daarna volgden kransen van andere ambassades, waaronder die van Azerbeidzjan, Kazachstan, Oekraine, Armenie en Wit-Rusland. Afgevaardigden van de gemeentebesturen van Amersfoort en Leusden waren aanwezig, evenals afgevaardigden van de Bond van Wapenbroeders en de Stichting Russisch Ereveld. De jeugdige afvaardiging van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort kreeg speciaal voor deze herdenking vrij van school.

Kachel 'geleend'

Op 6 februari 2011 werd een houtkachel teruggebracht die in de Tweede Wereldoorlog door een gevangene was 'geleend' uit Kamp Amersfoort.

Met een kruiwagen werd de oude houtkachel het bezoekersgebouw binnengereden. Arjan Dedden, de eigenaar van de kachel, nam voor het begeleidende verhaal zijn vader en oma Bouwens mee naar de gedenkplaats. De aanwezigheid van drie generaties illustreerde tevens het traject dat de kachel in omgekeerde volgorde binnen de familie had afgelegd. Het verhaal bij de kachel was bijzonder.

Timmerman Cornelis Bouwens was werkzaam bij de NSF in Hilversum. Zijn ongeveer 22-jarige knecht Henk Sluiter werd bij een razzia in Hilversum opgepakt en naar Kamp Amersfoort gebracht. Hier ontmoette Henk zijn oudere broer die, als 'pro-Duitser', werkzaam was in Kamp Amersfoort. De twee raakten in gesprek en op de vraag hoe het thuis was, moet Henk geantwoord hebben dat het erg koud was bij gebrek aan een kachel. Nu was het Henk toegestaan om af en toe 's-avonds naar huis te fietsen, onder voorwaarde dat hij 's-ochtends weer op tijd terug was. Het duurde niet lang voordat het plan werd opgevat om een kachel uit Kamp Amersfoort te 'lenen'. De loodzware houtkachel werd in een onbewaakt ogenblik over het hek gedeponeerd en op een fiets met houten banden gehesen. En zo bracht Henk de kachel naar de timmerwerkplaats in Hilversum waar deze tot februari 2011 in de familie bleef. Henk heeft de oorlog overleefd, is het leger ingegaan en is uit het zicht verdwenen.

Het opmerkelijke verhaal riep nogal wat vragen op die we hopen te kunnen beantwoorden. Inmiddels heeft de opgepoetste kachel met de Franse lelie en de optimistische tekst 'Je brule tout l'hiver' (ik brand de hele winter) een mooi plekje gekregen in het gebouwtje op de gedenkplaats. Overigens brand de kachel al een aantal winters niet meer.

'Het verhaal van mijn leven'

door Levie de Lange

De ongeschoolde joodse arbeider Levie de Lange is een beresterke man. Zijn lichamelijke kracht doet hem materieel gebrek met fierheid dragen. Hij heeft 15 kinderen en een vrouw die het geluk van zijn leven zijn. Dit maakt de armoede in het Amsterdam van het interbellum draaglijk. In 1964 tekende journalist Jaap Stigter uit de mond van Levie de Lange op wat er daarna gebeurde.

Het resultaat is een ongepolijst levensverhaal, een getuigenis waar er in de Nederlandse letteren maar weinig van zijn. Levie de Lange maakt in joods Amsterdam mee hoe zijn naasten meer en meer door wetten van de bezetter worden ingeperkt. Ten slotte ondergaat hij met zijn hele gezin - op een kind na - de mensonterende gang naar het kamp. Hij keert terug met niets dan het onbeschrijflijke verlies van zijn vrouw en 14 van hun kinderen. Met de hoop dat hem er nog één restte. Zijn hoop werd niet bewaarheid.

Het is de stem van de gewone man en de stem van een vader die deze aanklacht zo intens maakt. Levie de Lange schetst een beeld van de tijd die aan de gruwelen voorafging, een schamele tijd, waarin er van restjes van de groentemarkt geleefd werd. Aan Stigter vertelde hij over vissen aan het kanaal, voetballen met de joodse voetbalclub en het klein geluk van een goed en gevuld huis. En dat juist dat geluk niet duurde maakt zijn relaas hartverscheurend.

Het verhaal van mijn leven, eerder verschenen als Levie de Lange's dagboek, is een buitengewoon ontroerend boek en een unicum in de Nederlandse getuigenisliteratuur.
Levie de Lange Het verhaal van mijn leven. Uitgeverij G.A. van Oorschot, ISBN 9789028241572, € 15,00 www.oorshop.nl

‘De dood mag niet het einde van de geschiedenis zijn’

In 1944 werd de 26-jarige Klaas Roelof Woltjer door de SD gearresteerd. Via het Scholtenhuis en Kamp Amersfoort, waar hij een vluchtpoging ondernam, belandde hij - zwaar gewond - in Kamp Vught. Hier overleed hij enkele dagen later op 27 juli 1944. Karel Kreuning verdiepte zich in het korte leven van Klaas en verwerkte zijn onderzoeksresultaten tot een boek. Op 4 mei 2011 overhandigde de auteur het eerste exemplaar van ‘Ik heb het beste gewild’ aan Klaas’ jongste broer.

“De dood is nooit het einde van de geschiedenis”

Dat is de titel van een film die binnenkort verschijnt. Het gaat daarin om twee mensen met een voltooid leven. Die titel sprak mij aan en nu leen ik hem een beetje. Ik vond deze gedachte namelijk geheel van toepassing op de reden van onze bijeenkomst en de herdenking van vandaag (4 mei 2011).
Ik zou het thema zelfs nog willen versterken: ‘de dood mag niet het einde van de geschiedenis zijn’. En dan doel ik op al die mensen, die net als Klaas begrepen dat vrijheid bijna elk offer waard is. De Tweede Wereldoorlog, die alle andere oorlogen overtreft in georganiseerde gruwelijkheden ontnam hen alle kans op een voltooid leven. Ook daarom mag hun dood niet het einde van de geschiedenis zijn.

Er verschijnen momenteel veel boeken, films en reportages over de Tweede Wereldoorlog. Dat komt door de opnieuw toegenomen belangstelling, de toegankelijkheid van de archieven en de wetenschap dat er steeds minder getuigen overblijven.

Veel verdriet heeft de nabestaanden van de slachtoffers ook na de bevrijding ervan weerhouden hun ervaringen te delen. Dat is begrijpelijk, maar zo deden zij ongewild hun geliefden te kort, want die streden voor een groot goed: onze vrijheid. Daarom mag hun dood niet het einde van de geschiedenis zijn, moeten wij hen herdenken en meewerken aan een publicatie als dit boekje over Klaas.

Kamp Amersfoort is voor veel goede Nederlanders het laatste station geweest. Het zal misschien voor veel nabestaanden de enige echte herdenkingsplaats zijn. De Stichting verdient daarom alle steun om zich verder tot nationaal monument te ontwikkelen.

Dank voor Karel, namens de familie Woltjer voor het boek.
A.F.J. Woltjer, broer van Klaas

Canon van Eemland

Op de website van de Utrechtse Canons is tevens de Canon van Eemland te vinden (www.regiocanons.nl/utrecht/eemland). Deze Canon geeft in 31 vensters informatie over de geschiedenis van Eemland.

De komst van de nationale Canon heeft in veel plaatsen geleid tot het samenstellen van een lokale canon, ook in de provincie Utrecht. In de provincie Utrecht heeft Landschap Erfgoed Utrecht deze taak op zich genomen, ondersteund door lokale erfgoedinstellingen. Dit heeft geleid tot vier regionale Canons, waar de Canon van Eemland er één van is.

Op de website wordt de gehele geschiedenis van de regio beschreven. De informatie is gerubriceerd in verschillende vensters: over de grafheuvels, over het ontstaan van Utrechtse steden, over de buitenplaatsen en de Grebbelinie, over de watersnood en de Stijl, en over het ontstaan van een dynamisch, naoorlogs Eemland. De geschiedenis van Kamp Amersfoort vormt het 29e venster van de Canon. Dit onderwerp maakt deel uit van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in de regio Eemland.

De website is bedoeld voor alle geïnteresseerden in de geschiedenis van de provincie Utrecht, in het bijzonder voor leerlingen en docenten in bovenbouw basisonderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs. De website geeft via tekst, afbeeldingen en (literatuur/website)tips informatie aan de bezoekers. Erfgoedinstellingen en bezoekers kunnen daarnaast ook zelf reageren en informatie geven, door opmerkingen op de website te plaatsen. Bezoekers worden daarmee vooral uitgenodigd om actief mee te denken over de Canon van Eemland.

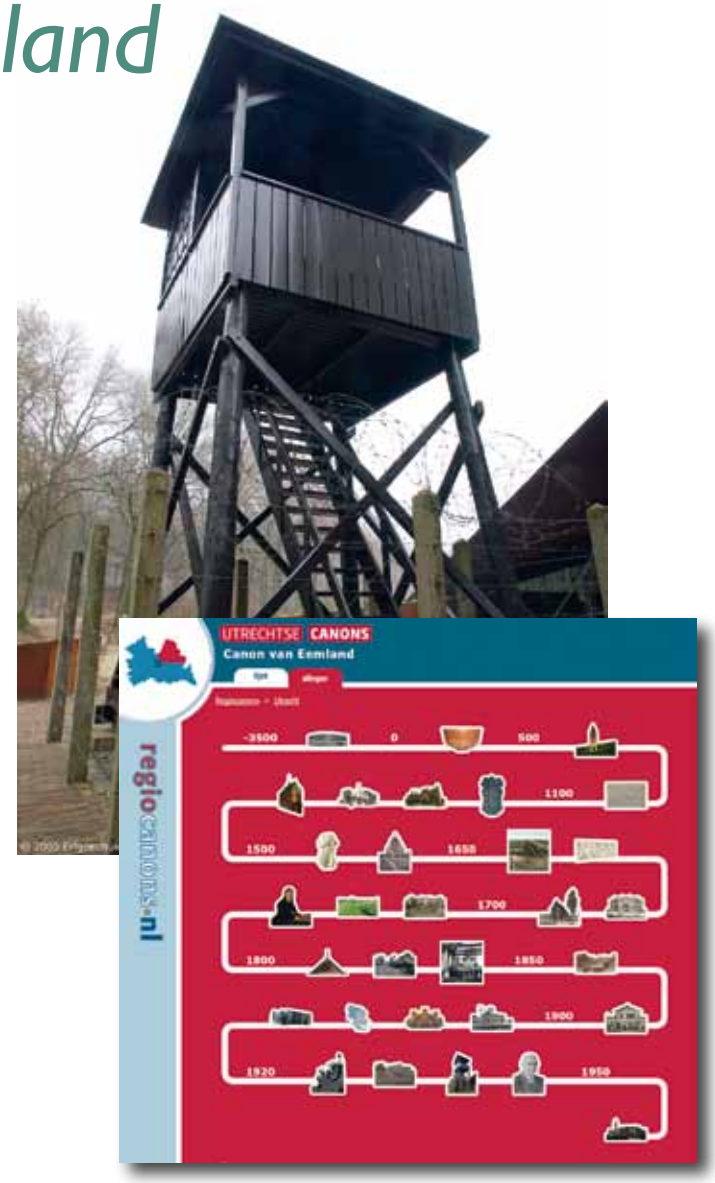

Oproep Dimmen van Gent en twee onbekende dames

Leni van Gent is op zoek naar informatie over twee dames waarmee in februari 1945 een bunkercel in Kamp Amersfoort werd gedeeld.

Leni van Gent belandde op 23 februari 1945, op 13-jarige leeftijd, samen met haar moeder Leni, oudere zus Geertruida/Geerteke en broer Dimmen in Kamp Amersfoort. Zij waren opgepakt omdat een illegale zender in hun huis was aangetroffen. Leni (13), Geertruida (18) en moeder Leni (52) verbleven na hun arrestatie drie dagen in een bunkercel in Kamp Amersfoort die zij deelden met twee dames.
Op 26 februari 1945 werden Leni, moeder en zus vrijgelaten. Dimmen (21), ook wel Dis genoemd, verbleef in Kamp Amersfoort en in de gevangenis in Scheveningen en werd op transport gesteld naar Neuengamme. Tijdens een luchtalarm wist Dimmen samen met een medegevangene (een marconist?) te ontsnappen. Vanwege zijn kampkleding werd hij vrij snel weer opgepakt en belandde in de gevangenis in Hamburg waar hij door Amerikanen werd bevrijd. Na 6 weken kwam hij thuis in Ulrum.
Leni van Gent wil graag weten wie de dames zijn met wie zij hun cel deelden in februari 1945 en of deze dames nog leven. Verder is zij benieuwd of er personen zijn die Dimmen hebben gekend of meegemaakt en meer informatie over hem kunnen verstrekken.

Reacties kunnen worden gezonden aan info@kampamersfoort.nl of telefonisch via 033-4613129.

19 April herdenking

Op 19 april 2011 werd, net als in voorgaande jaren, herdacht dat op die datum in 1945 'Kamp Amersfoort' officieel werd overgedragen aan mevrouw L.H.M.A. van Overeem – Ziegenhardt, vertegenwoordigster van het Nederlandse Rode Kruis. Hoe onzeker ook, toen een dag later de Duitse kampleiding vertrok, was Kamp Amersfoort min of meer bevrijd. Voorafgaand aan de openbare herdenking werd er dit jaar in besloten kring geluncht met de oud-gevangenen en hun begeleiders.

Na afloop mengden zij zich in de grote tent tussen de overige gearriveerde deelnemers aan de herdenking. Nadat de muzikale klanken door de regimentsfanfare 'Garde Grenadiers en Jagers' van de Koninklijke Landmacht verstomden, opende Harry Ruijs, directeur van de Stichting, de bijeenkomst, waarna hij het woord gaf aan voorzitter Ir. Martin van Hoogevest.
Na zijn begroeting benadrukte deze dat nu, twintig jaar na de strijd om vrijheid in de Oostbloklanden, er ook in de Arabische wereld gestreden wordt voor meer vrijheid en democratie. Van Hoogevest: 'Het daarbij voorkomende geweld plaatst de westerse wereld voor dilemma's. Ook dichter bij huis worden veel mensen het slachtoffer van geweld, zoals plotseling heel nabij, om de hoek, in Baflo, in Alphen aan de Rijn. Daarmee worden wij zesenzestig jaar na de tweede wereldoorlog nog steeds geconfronteerd met dezelfde vragen. Over het hoe, het waarom en wat wij er mee moeten, wat wij ermee kunnen. Het blijft de vraag - zeker op deze plaats - wat onze rol in de samenleving kan zijn. Met het gedenken, leren en bezinnen, wil de stichting een kleine bescheiden bijdrage blijven leveren aan een betere en vrediger wereld. Nu en in de toekomst. Voor iedereen, ongeacht nationaliteit, ongeacht religie, ongeacht ras.'
Tenslotte sprak de voorzitter een woord van waardering uit voor ieders inzet en duidde hij op de groeiende belangstelling voor de gedenkplaats en de steeds betere samenwerking met de organisaties '40-'45. Vervolgens zongen de aanwezigen, begeleid door de fanfare en het koor Toonkunst Plus Amersfoort, het eerste en het zesde couplet van het Wilhelmus, waarbij tegelijkertijd de Nederlandse vlag en de Rode Kruis-vlag gehesen werden.

N. Starrenburg, oud-gevangene van Kamp Amersfoort
Hierna kreeg de heer N. Starrenburg, oud-gevangene van Kamp Amersfoort, het woord. Een samenvatting. Als zestienjarige werknemer van een bunkerbouwer werd hij door de Sicherheitsdienst gearresteerd en in het Oranjehotel opgesloten. Door z'n jeugdige leeftijd mocht hij elke dag even naar buiten. De ton met behoeften die hij net als andere gedetineerden vanuit zijn cel mee naar buiten nam, werd vervolgens schoongemaakt door Joodse gevangen. Twee van hen - een later buiten hun cel staande Joodse man met een klein jochie van een jaar of vijf, zes - maakten veel indruk op hem.
De volgende dag was het kind verdwenen en vermoedelijk afgevoerd naar Westerbork. Nadat hij op een dag het bevel kreeg zich 'fertig' te maken, werd Starrenburg met andere gevangenen per trein overgebracht naar Kamp Amersfoort.

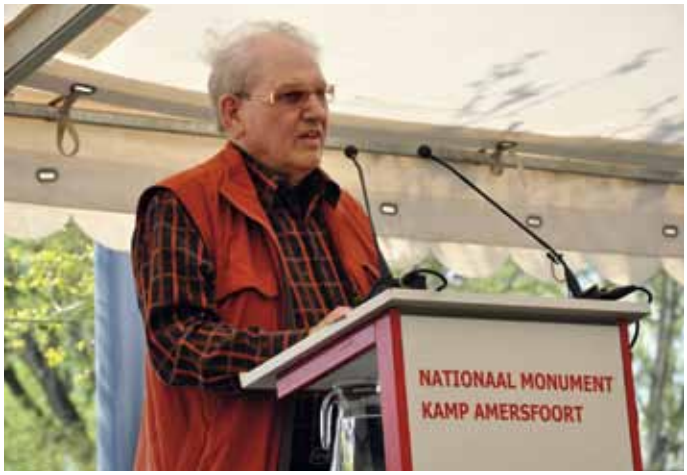

Nico Starrenburg

Kamp Amersfoort
Starrenburg: 'Daar aangekomen werd iedereen in de Rozentuin gezet en daarna in een vlakbij gelegen gebouwtje ontluisd en kaalgeknipt. Iedereen een soldatenpak. Op dat van mij stond het getal 13292, dat net zo in m'n hoofd is blijven zitten als cel 412. Met voetlappen om onze voeten stapten we in klompen. In een vervolgens toegewezen barak sliep ik bovenin een stapelbed. Ik ben het kamp nooit uitgeweest en heb er nimmer gewerkt. In mijn herinnering liep ik er alleen maar wat rond. Als je de kampbel hoorde luiden, moest iedereen aantreden en zich in blokken opstellen. Voor ons stond dan de kampoudste, die meen ik lange Jan heette, en nog een SS'er. Zo stonden we dan maar te wachten voor de rozentuin. Vanaf links bij een ingang kwamen Kotälla of Berg, in ieder geval een van die mensen daar, voor de groep staan. Bij het binnenkomen door de poort riep men al 'Augen links' en eenmaal voor ons 'geradeaus' en dan 'Mützen ab'. Degenen die in de eerste rij stonden, moesten tellen. Dan konden ze snel weten of alle gevangenen aanwezig waren, denk ik. Een man die steeds te vroeg of iets te laat zijn nummer zei, is goed in elkaar geslagen. Dat is ook niet zo leuk als je dat ziet. Soms werd je het voorterrein opgejaagd. Dan moesten we robben en hinlegen, aufstehen en je met ellebogen voortbewegen of op je knieën. Tussendoor werd er flink geslagen. Niet alleen door SS'ers, maar ook door Nederlanders die Kapo waren, die sloegen eigenlijk net zo hard.'

'Ik zag ook hoe een gevangene met een bril op met een stok voor zijn ogen werd geslagen. Zijn bril was aan flarden en hij zal waarschijnlijk ook wel gewond zijn geweest. Dat waren niet zulke leuke dingen. Net zo min als het zgn. pompen. Een gevangene in de rozentuin moest dan met de armen vooruit, door de knieën en omhoog en dan weer met de armen vooruit door de knieën. Wanneer hij door vermoeidheid omviel, werd hij door een SS'er overeind geslagen, en dat liep soms heel niet goed af. Op een dag moest ik met een groot aantal gevangenen op het voorterrein aantreden. We kregen onze eigen kleren terug en ik kreeg ook nog een koffer met werkkleding. Daarover zal wel contact met mijn ouders geweest zijn, want het kwam van mijn huis af. We werden in rijen, met bewakers om ons heen, naar de trein in Amersfoort gebracht. Er werd nooit gezegd waar je naartoe ging, je ging met onbekende bestemming weg.'

Het eilandje Wangerooge
'Later bleek dat we naar het eiland Wangerooge in Noord Duitsland gebracht werden. Daar kwamen we in barakken terecht die waren omgeven met prikkeldraad en een wachtpost ervoor. De bedden vol met luizen bezorgden ons veel jeuk. Kennelijk van Russen die er eerder in sliepen. In Scheveningen zaten we drie maanden gevangen, in Kamp Amersfoort zes weken en in Wangerooge drie maanden, tot het einde van de oorlog. We werden ingezet in de bunkerbouw. Die moesten worden uitgegraven in de duinen en ik had het geluk zand te moeten scheppen. Dit in tegenstelling tot de jongens die cement moesten scheppen en dat door de voortdurende wind op het eiland steeds in hun ogen kregen. In het kamp, waar ook veel vrije arbeiders uit o.a. Groningen waren, leerde ik Japie Olie kennen. Volgens mij een inbreker, die echter nooit een stukje brood van een andere gevangene stal. Samen stalen we wel een brood in het dorp, dat we bereikten door aan de strandkant onder het gaas door te kruipen. Toen we een keer terugkwamen, was er kennelijk alarm geweest. Er waren meer wachtposten uitgezet en wij werden gegrepen. Japie kon ontsnappen, maar ik raakte gewond en werd in een bunker gezet. Toen ze me verhoorden, ik had het brood bij me, bleef ik zwijgen. In het lazaret vielen mijn verwondingen mee en moest ik na een paar dagen weer in het kamp aan het werk.'

'Toen ik na een paar weken naar een jeugdgevangenis in Jever[3] werd gebracht, vroeg de cipier direct of ik luizen had. Nou, die had ik genoeg. Ze stuurden me direct weer terug. Een paar weken later werd ik ontluisd en weer naar Jever gebracht. Toen ik later voor de rechter kwam, begreep hij wel dat ik door de honger een brood had gestolen, maar evengoed veroordeelde hij me tot veertien dagen jeugdgevangenis. In Wangerooge hadden we het verschrikkelijk slecht, maar in de jeugdgevangenis kreeg ik goed te eten. Toen ik na afloop weer voor dezelfde rechter moest verschijnen, vroeg ik hem of ik in de jeugdgevangenis mocht blijven. Daar begreep hij niets van en ik moest terug het kamp.'

'Heel erg was het bombardement van 25 april 1945 op Wangerooge. Op bevel van Montgomery wierpen vijfhonderd vliegtuigen in twintig minuten zesduizend bommen op het slechts zeven vierkante kilometer grote eiland. Nou, als je daar uitkomt, mag je God op je blote knieën danken. De reden van het bombardement was het vlakbij gelegen marinehaven Wilhelmshafen, waar oorlogsschepen lagen. Het eilandje stond vol met kanonnen en bunkers, om dat stuk zee te kunnen beschermen. Veel soldaten, Nederlanders en burgers kwamen om. Na enkele weken liep de oorlog af en mochten wij doen wat we wilden. Wij gingen direct naar de haven waar twee schepen lagen; de Johanna en het tankschip de Massedonië. Van de schippers mochten we mee op weg naar Delfzijl. Toen we na twee dagen uitvoeren, liepen de schepen vast. Eenmaal los tijdens hoogwater, liep de Johanna op een mijn. Een groot aantal gevangenen kwam hierbij om het leven. Na het loskomen kwam er gelijk een boot naast ons met Canadezen aan boord. Achter hen aan gingen we naar het plaatsje Nordher onderweg. Van de Canadezen kregen we uniformen, sokken, ondergoed en schoenen. We leken net soldaten.

Na drie weken werden we naar Nederland overgebracht. Na in Enschede te zijn ontluisd, werden we naar Dedemsvaart overgebracht, waar we zo'n drie weken bleven. Nadat ons werd verteld dat we naar huis zouden gaan, ben ik via een omweg in Gouda terecht gekomen. Daar woonden mijn ouders sinds ze waren geëvacueerd vanuit Scheveningen, waar ze vlak aan het strand woonden. Ik kwam thuis in de Prins Hendrikstraat in Gouda. De verloren zoon was weer thuis. Ik heb een beroerde tijd gehad, maar er ook veel van geleerd. Je hebt veel meer waardering voor hetgeen je bezit en ervaart in je leven. Ik ben er persoonlijk sterker door geworden.'

Na het vocale intermezzo 'Lend your ears', kreeg dr. Wichert ten Have van het NIOD het woord.
Hij bracht een aantal getuigenissen onder de aandacht, zoals die van een vluchteling uit Cambodja, een Koerdische man uit Irak en een schoolmeisje uit Ruanda, over het geweld en de gruwelijkheden waarmee zij zijn geconfronteerd. Een samenvatting. Ten Have: 'Dichter bij huis benoemde de voorzitter in zijn openingswoord hoe de dramatische schietpartij in Alphen aan de Rijn nog vers in ons geheugen ligt. Het verdriet van de slachtoffers en nabestaanden kunnen we allen meevoelen. En in het lijden van betrokkenen is er geen verschil of het

Dr. Wichert ten Have

nu dichtbij is of ver weg, of het een paar slachtoffers of vele duizenden zijn, lijden is lijden, en moord is moord.'
Na de drie bovenstaande willekeurige voorbeelden, getuigen ook de gebeurtenissen in Kamp Amersfoort van lijden.
Ten Have: 'Gevangenschap in kampen onder mensonwaardige omstandigheden, deportatie, verkrachting, moord. En dat alles vaak na elkaar, en in een massale omvang.'

'Het leed benoemen heeft alleen zin als we ons proberen te realiseren wat fundamenteel mis is in de omstandigheden die leiden tot vormen van dit soort massaal geweld. Het gaat om het fundamenteel aantasten van de menselijke waardigheid, het systematisch schenden van de rechten van de mens. Mensen worden tot slachtoffers in de omstandigheden waarin hun als gelijkwaardige persoonlijkheid geen enkel recht wordt gegund. De daders houden zich aan geen menswaardige gedragsregels meer. Sterker nog, ze verliezen het besef dat het handhaven van die gedragsregels ook een persoonlijke verantwoordelijkheid is. Hun slachtoffers geven ze benamingen, alsof ze geen gelijkwaardige mensen meer zijn. 'Untermenschen', zoals de nazi's zeiden. Insecten, zoals de Hutu's hun medeburgers de Tutsi's noemden. En dat alles gebeurt niet van het ene moment op het andere. Voordat het eindpunt van misdaden tegen de menselijkheid is bereikt, heeft er een heel proces van radicalisering plaatsgevonden. Maar waar rechten vertrapt worden en radicalisering tot verschrikking dreigt te leiden, kan van buitenaf verantwoordelijkheid worden genomen door b.v. humanitaire steun, hulpverlening, en soms ook door politieke of militaire interventie. We moeten daarom attent blijven op situaties waarin mensen hun fundamentele rechten ontnomen worden en moeten aangemoedigd worden om onze verantwoordelijkheid te nemen.

Na het vervolgens ten hore gebrachte instrumentaal intermezzo 'Elegy', droeg Lars Brummel, een winnaar van 'Dichter bij 4 mei 2011', zijn gedicht voor. Dan volgde het vocaal intermezzo 'Agnus Dei' van W.A. Mozart.
Hierna verzorgde de Regimentsfanfare 'Garde Grenadiers en Jagers' de taptoe infanterie, gevolgd door het luiden van de appèlklok door Frans van den Berg jr.

Lars Brummel draagt zijn winnende gedicht voor

De hierna volgende twee minuten durende gedachtenisstilte werd beëindigd door het hoornsignaal 'Einde Stilte'. Vervolgens startte het defilé langs het beeld van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Om onnodig oponthoud te voorkomen, werden dit jaar voor de eerste keer de kransen en bloemstukken door de organisatie vooraf hij het Monument De Stenen Man neergelegd. De enige krans die tijdens het defilé werd gelegd, was die van de helemaal voor in de stoet lopende oud-gevangenen de heren Houtkamp en Veldman. De rest van de aanwezigen legden ieder een aan hen uitgereikte rode roos, het logo/symbool van Kamp Amersfoort. Juist dit eerbewijs was door z'n eenvoud zeer plechtig.

Door Karel Kreuning

[3] Jever is een stad in de Duitse deelstaat Nedersaksen en de hoofdplaats van landkreis Friesland.

Gedicht van Haftling 4626

Op 19 april overhandigde oud-gevangene Christiaan Walker een gedicht aan een van onze medewerkers.

23 augustus 1944, Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

Haftling 4626

Een fluwelen deken
valt om ons heen
Het wordt duister
't Is Donker
Het is zwart
Vooral is het koud!

Dat dek is dun
't Heeft geen zin
Een droge snik
Gezucht Gesteun
Dat is de nacht

Christiaan Walker

Kranslegging 't Ronde

Basisschool 't Ronde uit Leusden heeft in 1985 het monument 'De Stenen Man' geadopteerd. Ieder jaar houden leerlingen en leerkrachten aan de voet van het standbeeld een korte herdenking en leggen zij een krans. Dit jaar vond de herdenking plaats op 28 april.

Voorgaande jaren vond de herdenking altijd plaats op 4 mei, maar omdat die datum in de meivakantie viel, was dit jaar besloten om de bijeenkomst op 28 april te houden.

Op deze regenachtige donderdagmiddag kwamen bijna 100 leerlingen op de fiets aan bij Kamp Amersfoort. Zij hadden van te voren besproken en geoefend wat ze gingen doen en waren zich zeer bewust van de bijzondere plek waar zij te gast waren. In gepaste stilte liepen de leerlingen naar De Stenen Man. Zij legden aan de voet van het monument de krans en hielden vervolgens één minuut stilte.

Wethouder Tijs Rolle spreekt de aanwezigen toe. Foto Albert Bosveld

Daarna lazen enkele leerlingen een zelfgeschreven gedicht voor. Zij vertelden in hun eigen woorden wat de oorlog en het thema 'vrijheid' voor hen betekende. Wethouder Tijs Rolle was namens de gemeente Leusden aanwezig. Hij vertelde dat hij in Leusden een zogenaamde 'flashmob' had meegemaakt, waarbij leerlingen van 't Ronde vanuit het niets in het winkelcentrum begonnen te dansen en zingen. Voor de wethouder en de leerlingen van 't Ronde was dat ultieme vrijheid: zomaar ergens kunnen dansen en zingen op straat!

Volgend jaar zijn de leerlingen van 't Ronde weer van harte welkom op Kamp Amersfoort.

Nationale herdenking; Stille Tocht

Tijdens de Dodenherdenking op 4 mei, of officieel de 'Nationale Herdenking', worden in het hele land om 20:00 uur de Nederlandse slachtoffers herdacht die sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in oorlogssituaties en bij vredesoperaties zijn omgekomen.

Net als vorige jaren verzamelden honderden belangstellenden zich bij Kamp Amersfoort om deel te nemen aan de Stille Tocht. Na het luiden van de appèlklok, die in de oorlogsjaren het appèl voor gevangenen aankondigde, zette de stoet zich in beweging. De tocht leidde via 'De Stenen Man' richting Oud-Leusden, waar de klok in de toren de herdenkingsplechtigheid bij Rusthof aankondigde. Op het binnenplein van begraafplaats Rusthof werd door afgevaardigden van de gemeentebesturen van Amersfoort en Leusden een krans gelegd. Daarna was het overal in Nederland twee minuten stil.

Nadat het gedenkteken voor de onbekende soldaat, de oorlogsgraven, het veteranenmonument en het Russisch Ereveld waren bezocht was de Stille Tocht ten einde.

De 'Nationale Herdenking' in Amersfoort werd afgesloten met een herdenkingsconcert in de St. Franciscus Xaveriuskerk in Amersfoort.

Dossier Van Leeuwen

In het vorige nummer berichtten we over de raadselachtige zoldervondst in een woning aan de Schutterhoeflaan. De huidige bewoner ontdekte tijdens isoleringswerkzaamheden twee documenten uit de Tweede Wereldoorlog. Het bleek te gaan om een Ausweis en een Legitimatiebewijs van de 'Nederlandsche Spoorwegen'. Beiden op naam van kantoorklerk Pieter Jan van Leeuwen, geboren op 6 juli 1922 in Amersfoort en woonachtig te Leusden. De documenten werden geschonken aan Kamp Amersfoort en de toezegging werd gedaan om nader onderzoek te verrichten.

Bij het onderzoek naar de in perceel Schutterhoeflaan in Leusden gevonden documenten zijn veel personen benaderd en is veel informatie boven tafel gekomen. Gelukkige omstandigheid daarbij was dat ondergetekende de eerste bewoner van het perceel, de heer De Rijke, persoonlijk heeft gekend en mede daardoor in contact kon komen met één van zijn zoons; Bert de Rijke.
Gesprekken met deze Bert de Rijke maakten het volgende duidelijk.

De woning, waarin de familie De Rijke in, tijdens en na de oorlog woonde, is deel van een twee-onder-één-kap woning, voor de oorlog gebouwd door Van Leeuwen sr., vader van Pieter Jan van Leeuwen. Van Leeuwen sr. en De Rijke sr. waren collega-timmerman en laatstgenoemde huurde zijn woning van Van Leeuwen, aanvankelijk voor twee gulden vijftig per week. In de jaren vijftig kocht De Rijke deze woning.

Bert de Rijke kan zich het wonen aan de Schutterhoeflaan tijdens de oorlogsjaren nog goed herinneren. Er werd door de jeugd veel ondernomen in het bos achter de Schutterhoeflaan, waar Duitse soldaten in een kampement waren gelegerd. Weliswaar werd het de kinderen door vader De Rijke verboden daar naar toe te gaan, maar de jongens lieten zich niet tegenhouden en bezochten de Duitse soldaten, die zich lieten kennen als huisvaders, die voor hun 'nummer' in het leger waren, het bezoek van de kinderen wel op prijs stelden en chocolade uitdeelden.

De huidige, zogenaamde PON-spoorlijn, vormde destijds een belangrijke spoorwegverbinding van en naar Duitsland, waarover wel V-1's werden getransporteerd. Bert weet zich nog goed de beschietingen door de Tommy's op deze treinen te herinneren en ook wel dat de spoorbrug, niet ver van de Schutterhoeflaan, door het verzet werd opgeblazen. Ook herinnert Bert zich nog dat er een hoge SS-officier woonde aan het begin van de Schutterhoeflaan en deze zorgde wel voor rust en orde, wanneer dronken Duitse soldaten zich misdroegen.

Met de buren, de familie Van Leeuwen, had de familie De Rijke heel goede contacten. De drie zoons van Van Leeuwen waren weliswaar wat ouder dan Bert, maar de jongens trokken wel veel met elkaar op. Over de vondst van de documenten op naam van Piet van Leeuwen in zijn ouderlijk huis kan Bert geen verklaring geven. Volgens Bert werkte Piet bij de PTT en niet bij de Spoorwegen.
Piet is na de oorlog getrouwd met Lenie van Munster, zij hebben gewoond in Soest en zijn beiden inmiddels overleden. Uit dit huwelijk zijn twee zoons geboren, waaronder Piet van Leeuwen jr. Bert weet zijn adres en telefoonnummer.

Zoon Piet van Leeuwen is zeer verrast door de bevindingen betreffende de gevonden documenten en hij kan deze absoluut niet duiden. Vader Piet heeft altijd gewerkt bij de PTT en is nooit in dienst geweest van de Nederlandse Spoorwegen. De enige onderbreking van vaders werk bij de PTT was een periode in de oorlog, toen vader dienst deed op het distributiekantoor in Amersfoort. Via Piet jr. kan ook contact gelegd worden met zijn broer Kees. Ook Kees begrijpt niets van de documenten op naam van zijn vader, hij bevestigt dat vader altijd gewerkt heeft bij de PTT, aanvankelijk in Amersfoort, later in Soest.

Wel weet Kees zich nog vaag te herinneren dat na de oorlog onder de vloer van hun woning aan de Schutterhoeflaan pamfletten werden gevonden. Hij heeft geen idee wat voor documenten dat waren en waar deze zijn gebleven.

Beide broers kennen wel 'de verhalen uit oorlogstijd' en weten van de goede contacten tussen de (kinderen van de) families De Rijke en Van Leeuwen aan de Schutterhoeflaan.
Naast Bert de Rijke en de twee zoons van Pieter Jan van Leeuwen is ook een aantal andere 'bronnen' geraadpleegd. Zowel een huidige als voormalige bewoner van de Schutterhoeflaan hebben de families Van Leeuwen en De Rijke goed gekend. Eén van hen bevestigt dat Piet van Leeuwen (een wat ondoorgrondelijke jongen, verzetsman?) heeft gewerkt bij de PTT en in oorlogsjaren enige tijd werkte op het distributiekantoor te Amersfoort. De ander weifelt bij de beantwoording van de vraag of hij weet wat voor werk Piet van Leeuwen heeft gedaan: óf bij de PTT óf de NS …

Via via kan ook contact worden gelegd met een oudere dame (90 jr) in een seniorenflat te Leusden. Zij behoorde tot de vriendenclub van de kinderen van Van Leeuwen en kan zich de drie zoons nog goed herinneren. Er werd veel gesport en gemusiceerd door deze vriendenclub. Piet van Leeuwen was de meest bedachtzame van de drie broers, stil en een beetje op zichzelf, iemand die best in het verzet zou hebben kunnen opereren. Hij werkte bij de PTT. Als mogelijke bron noemt mevrouw een zekere Wiebe Vonk, die in de oorlog woonde aan de Bergweg in Amersfoort. Ook na de oorlog is Wiebe bevriend gebleven met Pieter Jan van Leeuwen. Mevrouw meent zich te herinneren dat Wiebe in het verzet actief is geweest.
Een oudere dame uit het noorden van het land heeft de berichtgeving van de gevonden documenten in Nieuws gelezen en reageert. In een brief laat zij weten dat haar onlangs overleden broer, Laurens van Voorene, oud wethouder van de gemeente Amersfoort, met Pieter Jan van Leeuwen en Wiebe Vonk, vanaf hun MULO-tijd aan de Leusderweg te Amersfoort, een hechte vriendschapsband onderhield. Wiebe Vonk zou mogelijk nog leven en wellicht dat hij meer informatie kan verschaffen over de oorlogsachtergronden van Pieter Jan van Leeuwen. Wiebe werkte na de oorlog bij het KNMI en woonde in Bilthoven. Helaas blijkt na enig speurwerk dat deze Wiebe Vonk in augustus 2009 is overleden.

Alle bronnen die geraadpleegd zijn, kunnen geen verklaring geven over het feit dat van Pieter Jan van Leeuwen documenten zijn gevonden, waaruit zou moeten blijken dat hij tijdens oorlogstijd gewerkt zou hebben bij de Nederlandse Spoorwegen. Op één na zijn allen unaniem zeker van het feit dat Piet in dienst is geweest van de PTT. De gevonden documenten blijven echter een feit en daarmee raadselachtig. Zijn de documenten vals of echt? Als ze echt zijn moet daarover in de personeelsarchieven van de NS toch iets terug te vinden zijn. Deze archieven liggen opgeslagen bij het gemeentelijk Utrechts Archief en deze wordt geraadpleegd. Na enige weken komt het verlossende antwoord: Pieter Jan van Leeuwen, geboren op 6 juli 1922, komt op geen enkele wijze voor in de (personeels)archieven van de Nederlandse Spoorwegen.
Dat betekent dus dat de gevonden documenten vals zijn/waren. Waarom, waartoe, hoezo?

Allerlei hypotheses zijn denkbaar en ondanks veel interessante informatie over gebeurtenissen rondom de bewoners van de Schutterhoeflaan in Leusden tijdens de tweede wereldoorlog, zekerheid betreffende de betekenis van deze gevonden documenten is vooralsnog niet verkregen. Redenen genoeg om alert te blijven op mogelijk nieuwe, aanvullende informatie.

Pieter Jan van Leeuwen, geboren aan de Schutterhoeflaan te Leusden op 6 juli 1922; een intrigerende persoon.

Jan van Haeften.

Oproep Peter Will

Drie zonen van Peter Will, geboren op 21 augustus 1896, zoeken naar inlichtingen over hun vader.

Peter Will werd in de nacht van 1 op 2 december 1943 - in zijn woonplaats Nijmegen - gearresteerd en op 2 december overgebracht naar het Huis van Bewaring te Arnhem. Op 20 mei 1944 werd hij naar het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort overgebracht en daar ingeschreven in de administratie onder nummer: 12527. Na bijna vijf maanden, op 11 oktober 1944, werd hij op transport gesteld naar Neuengamme. In Neuengamme werd hij geregistreerd onder nummer: 56558. Peter Will werd, in ieder geval in de periode van oktober 1944 tot en met maart 1945, mogelijk met onderbrekingen, gevangen gehouden en tewerkgesteld in Meppen-Versen. Met een ziekentransport werd hij vandaar op 25 maart 1945 naar Neuengamme overgebracht. Vervolgens bracht een transport, met als oorspronkelijke bestemming Bergen-Belsen en dat vanaf 8 april 1945 gedurende een tiental dagen in Noord-Duitsland heeft rondgezworven, hem uiteindelijk in de richting van het Kamp Sandbostel. Kamp Sandbostel werd echter nooit bereikt. Het lichaam van Peter Will werd na aankomst bij de halteplaats Brillit, in een massagraf aldaar begraven. De aankomstdatum van dit transport op deze halteplaats staat geregistreerd als 18 april 1945.

Wie heeft Peter Will tijdens zijn gevangenschap, met name in het kamp Amersfoort, gekend en kan daarover vertellen?
U kunt contact opnemen met ons secretariaat via telefoonnummer 033-4613129 of e-mailadres info@kampamersfoort.nl

Scholierenwedstrijd

Op 16 juni werden in Nationaal Monument Kamp Vught de winnaars bekend gemaakt van een prijsvraag die Stichting Samenwerkend Verzet voor de tweede keer organiseerde. Na een bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort of Vught konden scholieren een filmpje, presentatie of verhaal inzenden over hoe zij een bezoek aan een voormalig concentratiekamp hebben ervaren.

Winnaars Scholierenwedstrijd

Wethouder Seuren (Vught) samen met prijswinnaar Charlotte van Elburg

Uit de 33 inzendingen waren drie winnaars gekozen uit het basisonderwijs, vmbo en havo/vwo. Ook waren er vier eervolle vermeldingen voor originele inzendingen. De winnaars Charlotte van Elburg, Marinde Saly en Kris Hulsen wonnen elk 100 euro. Daarnaast kregen ze 100 euro om te schenken aan een zelfgekozen goed doel: dat werden Unicef, Kika en het Alzheimer Fonds. Veel scholieren wisten de indrukken uit Kamp Amersfoort en Vught te vertalen naar hun eigen belevingswereld. Zo schreef Charlotte van Elburg een verhaal vanuit drie perspectieven: een Joods meisje in Kamp Vught dat mee moet met het kindertransport, een dochter van een verzetsman die bang is dat haar vader wat overkomt en een kort verhaal over haar indrukken na een rondleiding in voormalig Kamp Vught. Onder de inzendingen waren verder opvallend veel gedichten, waarin de leerlingen probeerden te laten zien hoe kinderen de oorlog meemaakten. Zo eindigde het winnende gedicht van Marinde Saly met de volgende regel: 'Ik dacht alleen aan mama's verdrietige ogen, toen ze vertelde dat de oorlog begon.'

De jury was onder de indruk van de kwaliteit en het inlevingsvermogen van de inzendingen. De prijsvraag van de Stichting Samenwerkend Verzet wordt mogelijk vervolgd in 2011/2012.

In Memoriam

Het bestuur kreeg bericht van het overlijden van de oud-gevangenen:

Arie van Weelden, geboren op 28 april 1919 te Vuren, overleden op 17 juli 2010 te Gorinchem.
Leendert van der Roest, geboren op 9 maart 1924, overleden op 4 september 2010 te Den Haag.
Hendrik (Henk) van Eerde, geboren op 16 maart 1926 te Assendelft, overleden op 10 januari 2011 te Zaandam.
Cornelis Bertus Schuiling, geboren op 19 november 1921 te Rotterdam, overleden op 16 januari 2011 te Rotterdam.
Hilbert de Groot, geboren op 5 juni 1922 te Ferwoude, overleden op 1 maart 2011 te Joure.
Adriaan Job Witte, overleden te Kapelle op 6 maart 2011 op 88-jarige leeftijd.
Gerard van de Beld, geboren op 22 april 1921, overleden op 16 maart 2011.
P.J.M. de Jong, geboren op 24 maart 1917, overleden te Eindhoven.
Dick van den Berg, geboren 22 augustus 1928 Rotterdam, overleden op 1 mei 2011 te Nieuwegein.
Tom Snabilie geboren 20 februari 1923 te Amsterdam, overleden op 17 mei 2011 te Haarlem.
Cornelis Tol, geboren 24 oktober 1921 te IJmuiden, overleden op 18 mei 2011 te Haarlem.
Jan Hoftijzer, geboren 2 november 1925 te Giessendam, overleden op 20 mei 2011 te Hardinxveld-Giessendam.
Bernard Burgers, geboren 17 juni 1923 te Wamel, overleden op 25 mei 2011 te Beneden-Leeuwen.
Pieter Leijn de Bruijne, geboren 1 februari 1920, overleden op 5 juni 2011 te Sleeuwijk.

Vanaf deze plaats wordt onze deelneming uitgesproken.

Historische verhalen

Op 29 april opende wethouder Tijs Rolle de tentoonstelling 'Kinderen en Vrijheid' als afronding van het project 'Historische verhalen'. Leerlingen van klas BB3 van Montessorischool 't Ronde waren bij de opening aanwezig. Op de tentoonstelling waren gedichten en banners over vrijheid te zien.

Tijdens het project Historische verhalen maakten leerlingen van 15 Leusdense basisscholen kennis met cultuur in hun eigen omgeving. Zij lazen het boek Oorlog zonder vader en ontmoetten daarna de schrijfster Martine Letterie. Daarna kregen zij een rondleiding bij Kamp Amersfoort, langs de plekken die in het boek worden beschreven. Als afsluiting maakten de leerlingen een gedicht over vrijheid en schreven zij in de klas twee uitspraken over vrijheid op speciale gekleurde banners.

De klas die het mooiste gedicht schreef werd uitgenodigd voor de opening op 29 april. Op die dag waren ook alle samenwerkingpartners van het project aanwezig: Kunst Centraal, Omroep Amersfoort, Martine Letterie (schrijfster historische kinderboeken), Frank Letterie (beeldend kunstenaar), Stichting Openbare Bibliotheken Eemland (vestigingen Leusden en Achterveld) en Historisch Informatiepunt Leusden. Daarnaast was wethouder Tijs Rolle uitgenodigd om de tentoonstelling te openen.

Het winnende gedicht werd geschreven door klas BB3 van basisschool 't Ronde. De jury vond dat deze klas in hun gedicht heel mooi en beeldend verwoordde wat vrijheid precies is. 'Vrijheid is… met blote voeten rennen, door een weiland met versgemaaid gras, het kriebelt tussen mijn tenen.' De klas kreeg als prijs de boekenserie 'Levende geschiedenis' cadeau.

Tijdens de bijeenkomst werd ook de documentaire Oorlog zonder vader vertoond, gemaakt door Omroep Amersfoort.

Vrijheid is…

met blote voeten
rennen
door een weiland met
versgemaaid gras
het kriebelt
tussen mijn tenen

vissen in een bootje
in de warme zon
met mijn voeten in het water
en een broodje in mijn hand

maar vrijheid is vooral…
zijn wie ik wil zijn
en mogen zeggen
wat ik wil zeggen

bb3, montessorischool 't Ronde

Het winnende gedicht door klas BB3 van basisschool 't Ronde

De documentaire vertelt het verhaal van Frank Letterie, de hoofdpersoon uit het boek. In de documentaire vertelt Frank indringend over hoe hij de oorlogstijd als kind heeft meegemaakt. Deze prachtige verfilming van het gelijknamige boek is te koop bij de gedenkplaats van Kamp Amersfoort.

In 2011/2012 wordt het project Historische Verhalen voortgezet in samenwerking met de basisscholen in Soest.

In het kader van het project historische verhalen brachten kinderen van 15 deelnemende basisscholen een bezoek aan Kamp Amersfoort. Op de foto groep 8 van basisschool 't Palet uit Leusden (10 maart 2011).

Kunst belicht

Kunst, toegepaste kunst en architectuur rond Kamp Amersfoort. Denk hierbij aan beelden en gedenkplaten en -stenen zoals De Stenen Man, de Gedenksteen, de naald Koedriest, de Roos van Kopinsky, ontwerpen als de gedenkplaatsinrichting 1995 (symbolisch appèl met omgeving), het koperen gebouwtje in 2000, het gedenkgebouw in 2004, de laatste terreinuitbreiding en het kunstwerk van Lex Horn. In een serie korte artikelen worden de kunstenaars en hun werk belicht.

Als eerste bijdrage het muurreliëf, oftewel sgrafitto, dat Lex Horn in 1960 maakte aan de buitenwand bij de hoofdingang van het inmiddels afgebroken Sinai Centrum aan Laan 1914.

Op 21 en 22 januari 1943 voerden de Duitsers alle patiënten uit de Joodse psychiatrische instelling 'Het Apeldoornsche Bosch' in Apeldoorn via Westerbork naar Polen af. Na de oorlog bleek dat geen van hen zou terugkeren. Het Apeldoornse complex was nu veel te groot en daardoor ongeschikt. Men zocht een andere locatie voor een nieuwe Joodse instelling met dit doel.

De gemeente Amersfoort bood een perceel aan de Laan 1914 aan. In de loop van 1954 ging men hier op in en werd de kavel aangekocht. Architect L.H.P. Waterman tekende het ontwerp voor een moderne inrichting.

Lex Horn
Foto: M. Horn - Van Essen

De op 23 januari 1916 in Nijmegen geboren Lex Horn kreeg de opdracht voor het vervaardigen van een kunstwerk bij de hoofdingang van het nieuwe centrum.

Kunstacademie Amsterdam
Op aanraden van de indertijd beroemde plaatsgenoot, tekenaar Jo Spier, ging Lex Horn studeren aan de Amsterdamse Rijksacademie voor beeldende kunst. Hij werd een van de beste leerlingen van professor Heinrich Campendonk, hoogleraar Monumentale en Versierende Schilderkunst. In deze periode leerde Horn zijn studiegenoot Hans van Norden kennen. Beiden waren zeer begaafde, erudiete en serieuze mensen die veel over hun vak uitwisselden. In deze studieperiode vervaardigde Horn de eerste sgrafitto – een tweedimensionale voorstelling met herten en zwijnen - voor een muur in het Veluwse theehuis De Koperen Kop.

Tweede Wereldoorlog
Horn leerde via Hans van Norden Jos Wibaut kennen, de kleindochter van de bekende Amsterdamse socialistische wethouder dr. F.M. Wibaut. Hij huwde haar in 1940. Door zijn huwelijk met Jos kon Lex Horn zijn Joodse afkomst goed verbergen. Naast de vooral actieve bijdrage van Jos aan het verzet, bood het echtpaar in hun woning aan de Oude Waal 31/I in de binnenstad van Amsterdam ook onderdak aan verzetsmensen en Joodse onderduikers.

In de oorlogsjaren ontmoette Lex de actrice Lily Meulman. Zij was werkloos, omdat ze weigerde lid te worden van de 'Kulturkammer'. Behalve dat Lex met Jos enkele maanden onderdook op de Buissche Hei bij de tante van Jos, Henriëtte Roland Holst, verschool hij zich met Lily in het atelier van de beeldhouwer Van Hall in Baambrugge. Na het spaak lopen van zijn huwelijk met Jos, huwde Horn in 1948 met Lilly Meulman. Het echtpaar kreeg drie kinderen.

Na de oorlog
In de naoorlogse wederopbouwperiode werd er enorm veel gebouwd. Door gebrek aan geld werden juist daarom goedkope materialen en methoden (betonreliëfs, muurschilderingen, mozaïeken en sgraffitto's) voor toepassingen van beeldende kunst in de gebouwen populair. Horn werd als kunstenaar toonaangevend en kreeg veel opdrachten voor monumentale kunst. De kunstenaar was zeer behendig met de

sgraffito-techniek, had een goed gevoel voor de mogelijkheden van glasappliqués en leverde een belangrijke bijdrage aan de moderne wandtapijtkunst in Nederland.

Dankzij het succes kon hij een groter atelier aan de Snoekjesgracht betrekken. Zijn privé-leven kende ook ingrijpende veranderingen. Het huwelijk met Lily Meulman strandde.
In het midden van de jaren vijftig kreeg Horn een relatie met de jonge binnenhuisarchitecte Marita van Essen. Met haar trouwde hij in 1959. Bij haar kreeg Lex Horn twee dochters. In die jaren bereikte de kunstenaar zijn artistieke hoogtepunt.

In 1964 trok Horn zich opnieuw meer terug in zijn atelier aan de Lauriergracht. In deze periode begon hij met het schrijven van zijn dagboeken. Daarin beschrijft hij de voortdurende strijd tussen zijn monumentale opdrachten en zijn vrije schilderkunst. Het schilderen trok hem te veel aan om alleen maar te kiezen voor een abstracte monumentale kunst, zoals die in de jaren zestig meer en meer in de mode kwam. Naast de abstracte kunst, bleef Horn doorgaan met expressionistische landschapschilderkunst - en zoals hij dat deed in de laatste vier jaren van zijn leven - het robuust schilderen van doeken met een sterk symbolische lading.[4]

Horn - die in 1951 samen met Hans van Norden de Vereniging van Beoefenaars van de Monumentale Kunsten (VBMK) oprichtte - maakte bij het vervaardigen van monumentale kunstwerken gebruik van zeer uiteenlopende materialen.
Bij het uitvoeren van monumentale opdrachten verkreeg hij hulp van jongere kunstenaars als Dick Zwier en Theo Blom.
Bij het vervaardigen van sgrafitto's werkte hij samen met zeer professionele stukadoors.

Sgrafitto
Bij het vervaardigen van een sgraffito - een techniek die al eeuwenlang wordt toegepast in Italië, Zwitserland en Oostenrijk, voornamelijk voor decoratie van het exterieur van gebouwen - komt het aan op de samenwerking van de stukadoor en de kunstenaar, tussen kunstig handwerk en kunst. Van die twee - aldus Horn - moet het technisch uiteindelijk komen bij het vervaardigen van een sgrafitto. Stukadoors die hem hielpen, waren o.a. vader en zoon Krijtenberg.
Krijtenberg sr heeft - later ook met zijn zoon - veel met Lex samengewerkt, in die zin, dat hij als stukadoor veel sgraffito's voorbereidde. Als elke ontwerper van monumentale sculpturen van zijn generatie zocht Horn naar de passende duurzame vorm. Sgraffito's kunnen in allerlei materialen worden uitgevoerd (verschillende soorten kalk of gipsen, kalkleem, schelpkalk, verschillende soorten cement). De stukadoors Krijtenberg brachten het in Duitsland bestelde mortel, cement, zand en al op kleur aangemaakt, op de wand aan. Niet meer dan 5 mm dik. Zonder wapening of wat dan ook. Hooguit op de betonwand voor de eerste en dus onderste laag, een soort van hechtmiddel. Vervolgens werden de volgende lagen, ook 5 mm dik en dus al door en door gekleurd, aangebracht.

Ontwerp
In zijn atelier schetste de kunstenaar het ontwerp van het reliëf dat uiteindelijk op de muur moest komen, op ware grootte op kalkeerpapier, een semi-doorschijnend papier gemaakt van katoenen lompen en houtcellulose, behandeld met natuurlijke hars en terpentijn of lijnolie met alcohol. Alleen de lijnen, niet de kleuren. Die zijn al bepaald.

Wanneer de stukadoor de laatste mortellaag met zijn troffel had aangebracht en deze voldoende was opgestijfd, werd het kalkeerpapier met de daarop getekende lijnen van het uiteindelijke ontwerp daartegen opgeplakt. Wanneer vervolgens de lijnen overgetekend werden, drukte je die - alsof je werkt met carbonpapier - over op de laag mortel daaronder. Na het verwijderen van het kalkeerpapier stond het ware ontwerp op de plek waar het moest komen.
Eenmaal voldoende aangestijfd, maakte Horn in één dag het kunstwerk klaar. Aan het Sinai-sgrafitto werkten de ambachtslieden Krijtenberg niet mee; wie dat wel deden, is niet bekend.

Herplaatsing van het Sinai-sgrafitto
Omdat in 2002 al duidelijk was dat de zorginstelling Sinai zou gaan vertrekken en toen te verwachten viel dat hier de nodige nieuwbouw zou worden ontwikkeld, is vroegtijdig gedacht aan een soort bufferzone tussen de schietbaan met 'De Stenen Man' en het Sinaiterrein. Om passende maatregelen te nemen tegen de ontwikkelingen op de naastgelegen percelen werd in opdracht van het Stichtingsbestuur in goede samenspraak met de beheerder en eigenaar van het landgoed
Den Treek-Henschoten door Tuin- en Landschapsarchitect BNT Adviesbureau Haver Droeze een ontwerp gemaakt voor herinrichting en aansluiting op de aangrenzende gronden van het kerngebied van het Nationaal Monument. Een onderdeel van de herinrichting, het herstellen van het reliëf van de historische Markewal met bijbehorende greppels en de historisch vervlochten begroeiing op de gemeentegrens tussen Amersfoort en Leusden, is intussen voltooid. Op de bestemde plaats grenzend aan het perceel van het voormalige Sinaicentrum, zal de sgrafitto van Lex Horn permanent worden herplaatst.

Daar moet de bezoekers niet alleen duidelijk worden dat op het terrein achter het kunstwerk van 1959 - 2008 het Sinai Centrum was gevestigd, maar ook en vooral dat het voormalige Joodse zorgcentrum directe buur was van het voormalige Kamp Amersfoort. Het is bizar te noemen dat overlevenden van de holocaust juist op deze zo zwaar beladen plaats behandeld werden voor in gruwelijke concentratiekampen opgelopen trauma's. Naast de getraumatiseerden uit WO2, werden andere slachtoffers van oorlogsgeweld - waaronder Afghanistanveteranen en naar ons land gevluchte oorspronkelijke bewoners van oorlogsgebieden - in het Sinai Centrum behandeld.

Sgrafitto Sinai Centrum

Korte ikonografische interpretatie
Niet bekend is hoe Horn de opdracht voor de moderne sculptuur van 230 x 350 cm precies verwierf en met wie hij daarover overleg had. Daarom is niet bekend hoe precies de opdracht voor de voorstelling van een aantal figuren was. In de groep van drie personen wordt de linkse figuur omarmd en een helpende hand toegestoken. Achter de middelste persoon is nog een gestalte zichtbaar. Denkbeeldig zijn dit de eerste en de tweede lijn in de gezondheidszorg.
Linksboven lijkt een bol met woeste uitstekende delen, op te vatten als de woelingen van ons bestaan, rond te draaien.
De beschermende hand daarnaast, met daarin een tak, lijkt ook een symbolische functie te hebben. Tussen de blaadjes van de tak is een vogel te zien die de duif, boodschapper van hoop op nieuw leven, zoals in het bijbelse verhaal van Noach, kan verbeelden.

Rechts zijn de gestileerde vormen van zeven omhoog stekende armen onmiskenbaar een verwijzing naar de menorah. Met deze zevenarmige kandelaar verlichtte Mozes het heilige tabernakel toen hij vanaf de berg Sinaï terugkwam bij zijn volk. De universele betekenis kan zowel worden uitgelegd als de hoop van het licht, en met het tegenbeeld daarvan de woeste bol links met al zijn verzengende woelingen als vlammen, de verwoestende kracht van het vuur. De associatie met de Shoah, c.q. de Holocaust, mag duidelijk zijn. Rechts boven de menorah is de beeltenis daar aan te duiden als een stilering van het 'alziende oog' van God. Een van oudsher gebruikte kunstuiting.[5]
De kunstenaar Lex Horn overlijdt plotseling op 13 juli 1968 in het Franse Vannes (Bretagne) als hij daar met zijn gezin op vakantie is. Zijn omvangrijke collectie (zeker 66 monumentale werken) is nogal uit het zicht geraakt. Wat er nog van over is en in welke conditie dat is, is onduidelijk.

Met dank aan hen die mij van persoonlijke informatie voorzagen,
Karel Kreuning

[4] www.cultuurarchief.nl/tentoonstellingen/0302lexhorn.htm
[5] Er zijn onder meer mooie voorbeelden te vinden op sculpturen op grafstenen van de Portugees-Israelitische Begraafplaats in Ouderkerk a/d Amstel (periode begin 17de tot einde 18de eeuw). Hierover zijn vanaf laat 19de eeuw mooie publicaties verschenen, die zeker aan Horn bekend moeten zijn geweest.

Bronnen:
Lex Horn (1916-1968) Monumentale kunst en vrij werk.
Lies Netel en Lex Horn
Sgraffito. Techniek en toepassing door Ant. Poptie Sr.

Herdenking Leusderheide

Traditiegetrouw heeft er op 4 mei 2011 weer een herdenking plaatsgevonden bij het Jannetjesdal. De plaats op de Leusderheide waar tijdens de bezetting een groot aantal verzetsdeelnemers gefusilleerd is. Er staat een withouten kruis dat door personeel van defensie onderhouden wordt.

Aangezien het gebied tot militair oefenterrein behoort, is het niet vrij toegankelijk. Betreding is alleen mogelijk met toestemming en onder begeleiding van de terreinbeheerder. Zodoende bleef het gezelschap dat aan de herdenking deelneemt beperkt tot een 14-tal personen, waarvan er zeven tot de medewerkers van Kamp Amersfoort behoren.
Ondergetekende is, ter nagedachtenis en ter ere van de slachtoffers ingegaan op de activiteiten van het verzet. En dan met name op het minder spectaculaire deel. Dat vond min of meer ongemerkt plaats, vooral in de beginjaren, maar was niettemin riskant voor de deelnemers. Maar er werd voor adressen en bonnen gezorgd voor onderduikers. Later volgden wapendroppings die, ook al omdat ze 's nachts plaatsvonden, bij weinigen bekend waren. En als die wapens dan al met succes aangekomen waren, moesten zo nog vervoerd worden naar de eindbestemming.

Toen de Canadezen eenmaal opgerukt waren tot aan het Hollands Diep, leek het eenvoudiger om bemanningsleden van neergeschoten geallieerde vliegtuigen hulp te verlenen. Het vergde echter veel van de mensen die onderdak verleenden. Ook het vaak noodzakelijke transport van het ene onderduikadres naar het andere, was een riskante zaak. Grote spanningen waren het gevolg. En dat leidde er weer toe dat soms te grote risico's genomen werden. Als zo'n 'crossing' mislukte liep het voor de gidsen fataal af. Toch ging men door. De drijfveer van al die mensen die er aan deelnamen, was dezelfde als van de verzetsdeelnemers die hier de dood vonden. Men weigerde zich neer te leggen bij de onderdrukking door de bezetter.
Namens Kamp Amersfoort werd een krans gelegd bij het kruis. Met een minuut stilte ter nagedachtenis aan de hier omgebrachte verzetsdeelnemers, werd de bijeenkomst gesloten. Op de terugweg over de heide kwam de Lancaster over op weg naar zijn ereronde boven de Rusthof Amersfoort, waar 238 vliegtuigbemanningsleden begraven liggen.

Jaap Vos

Identificatie foto

Ten minste zes foto's werden door een onbekende fotograaf gemaakt, terwijl een grote groep gevangenen uit Kamp Amersfoort aan hem voorbij trok. Van bijna alle foto's was duidelijk waar deze werden genomen. Van de bovenstaande foto kon dat niet worden vastgesteld. Willem Mezger ging op onderzoek en wist precies te vertellen waar deze werd gemaakt.

In Informatiebulletin nummer 32 verscheen een artikel over de 'Vondelplein foto'. Deze foto laat zien hoe gevangenen uit Kamp Amersfoort begeleid door de Duitse politie, via het Vondelplein naar het station werden gevoerd.
Er zijn geen gegevens over de maker van de foto bekend en lange tijd was datering van de foto niet mogelijk. Nadat enkele gevangenen op de foto werden herkend kon met grote zekerheid worden aangenomen dat de foto werd gemaakt op 11 oktober 1944. Op deze dag werden ruim 1.400 gevangenen vanuit Kamp Amersfoort richting Neuengamme gevoerd.

De 'Vondelplein foto' is er een uit een serie van ten minste zes foto's. Drie ervan zijn bekend (en te raadplegen) bij Archief Eemland onder de nummers 14905, 14906 en 14907. Van een vierde foto kon niet worden vastgesteld waar deze werd genomen.

Kapelweg ter hoogte van de Javastraat

Kapelweg ter hoogte van de Javastraat

Vondelplein, aan het einde van de Kapelweg

Willem Mezger wist ons te vertellen waar de onbekende foto moest zijn genomen; ter hoogte van de kruising Timorstraat en de Kapelweg.

Het huis op de achtergrond van de onbekende foto is de achterzijde van het huis 'Timorstraat 6'. Na de oorlog werden huizen aan de Kapelweg gebouwd, die het zicht op de achterzijde van huizen aan de Timorstraat sindsdien belemmeren. Deze constatering leidt tot de conclusie dat de 'onbekende' foto de eerste uit de serie van vier moest zijn.
De drie bekende foto's werden later op de route van Kamp Amersfoort naar het station gemaakt.

Vergelijkingsfoto's laten nog net het venster zien van het huis aan de Timorstraat 6.
Dankzij de ontdekking van Willem Mezger, op wiens aanwijzingen de serie compleet werd, is er duidelijkheid over de 'onbekende' foto.
De hele serie is in de juiste volgorde te zien bij www.beeldbankwoz.nl van het NIOD onder de nummers 61854, 61855, 61856, 61857, 61858 en 61859.

‘Phantom of the Ruhr’
boven Oud-Leusden

Vroeg in de middag van 4 mei cirkelde boven Oud-Leusden een Britse Lancaster bommenwerper uit de Tweede Wereldoorlog. De herdenkingsvlucht was een eerbetoon aan vijf bemanningsleden die sneuvelden in Benschop en werden begraven op begraafplaats Rusthof.

Op 3 september 1943 om 19:40 uur koos Lancaster bommenwerper EE132 AR-G2 met zeven inzittenden het luchtruim bij Binbrook (UK). Het toestel maakte deel uit van het Australische 460 Squadron en werd gevlogen door een Brits/Australische (RAF/RAAF) bemanning. Het doel van de nachtelijke operatie was Berlijn.

De ‘battle of Berlin’ was na het Ruhrgebied en Hamburg, het derde luchtoffensief van Bomber Command. De vernietiging van Berlijn zou Duitsland tot overgave kunnen dwingen. Zestien raids werden uitgevoerd, zonder het beoogde resultaat. Hoge verliescijfers en de voorbereidingen voor de landing in Normandie maakten een einde aan de ‘battle of Berlin’. De operatie had 600 bommenwerpers en de levens van 2.690 bemanningsleden gekost.

Lancaster EE132 AR-G2 die onderdeel uitmaakte van de luchtvloot die op 3 september 1943 het luchtruim koos, keerde niet terug. Het toestel werd waarschijnlijk bij Scheveningen onderschept door een Duitse nachtjager en storrte om 23:40 uur neer bij Benschop, achter boerderij Zwijnenburg. Vijf inzittenden kwamen daarbij om het leven. Hun graven liggen bij begraafplaats Rusthof in Oud-Leusden.

RAAF F/Sgt R. McPhan, Pilot
RAF Sgt M. J. Simpson, Navigator
RAAF F/Sgt J. A. Spence, Observer Air Bomber
RAF Sgt M. L. Freeman, Wireless Operator
RAF Sgt T. C. S. McCulloch, Flight Engineer

De twee boordschutters (RAAF Flt Sgt A.A. Stobart en RAF Sgt J.B. Hilton) wisten zich per parachute te redden en werden krijgsgevangen gemaakt.

67 jaar na de crash, richtte Robert Spence uit Sydney, de zoon van Flight Sergeant J.A. Spence, een verzoek tot de ‘Royal Airforce Battle of Britain Memorial Flight’ (RAF BBMF) om door middel van een flypast met een historisch vliegtuig, eer te betuigen aan de slachtoffers van vlucht EE132 AR-G2. De BBMF maakt onderdeel uit van de Britse luchtmacht en houdt, als eerbetoon aan vliegtuigbemanningsleden uit WOII, historische en unieke vliegtuigen operationeel. Tot de collectie behoren niet alleen jachtvliegtuigen als Spitfires en enkele Hurricanes, maar ook één van de twee nog luchtwaardige Lancaster bommenwerpers. In totaal werden 7.377 Lancasters gebouwd. De Lancaster bommenwerper PA474 van de BBMF draagt momenteel de code EE139 en de bijnaam ‘Phantom of the Ruhr’, verwijzend naar het eerste luchtoffensief van Bomber Command.

Het verzoek van Robert Spence werd gehonoreerd. Nadat op 29 april de ‘Phantom of the Ruhr’, samen met een Spitfire en een Hurricane, de flypast voor Kate Middleton en Prince William boven Buckingham Palace leidde, verscheen de bommenwerper op 4 mei 2011 in het Nederlandse luchtruim. Via boerderij Zwijnenburg in Benschop en het gemeentehuis in Lopik vloog de bommenwerper richting Oud-Leusden.

Tegen half drie verscheen de laag aanvliegende bommenwerper met donderend geraas boven de boomtoppen van begraafplaats Rusthof. De unieke en indrukwekkende erevlucht werd gadegeslagen door belangstellenden die zich hadden verzameld op het viaduct aan de A28. Voorbijgangers en een enkele automobilist stopten direct bij het zien van het niet alledaagse verschijnsel. Hoewel het eerbetoon aan de vijf slachtoffers van korte duur was, zal de herinnering eraan veel langer blijven hangen.

Lübecker Bocht

Op vrijdag 29 April 2011 werd in Amersfoort het boek 'De Ramp in de Lübeckerbocht' van de Stichting Vriendenkring Neuengamme, gepresenteerd. Het eerste exemplaar werd door Marcel Floor van het Ministerie van VWS overhandigd aan overlevende Wim Alosery.

Eén dag voor de Duitse capitulatie, bombardeerde de Royal Airforce bij Lübeck het cruiseschip Cap Arcona, waarop meer dan 7.000 concentratiekampgevangenen uit Neuengamme bijeen waren gedreven.

Eindredacteur Sietse Geertsema presenteerde mede namens zijn redactieleden Theo Broers, Wil van den Elzen en Wim Vermeulen, op vrijdag 29 april 2011 het nieuwe boek 'De Ramp in de Lübecker Bocht'.

Vanwege de grote belangstelling voor dit tweede boek van de Stichting Vriendenkring Neuengamme, vond de presentatie plaats in het kantoor van DHV, naast de gedenkplaats van Kamp Amersfoort. De dagvoorzitter, tevens bestuurslid van de Vriendenkring Neuengamme, mevrouw drs. Martine Letterie, kondigde de verschillende sprekers aan. Onder de ruim 400 aanwezigen bevonden zich drie overlevenden van de ramp. De heren Roffel, Priem en Alosery.

Tot slot van de bijeenkomst kreeg de burgemeester van Amersfoort, de heer Lucas Bolsius het woord. In eerste instantie waren zijn woorden gericht tot alle aanwezigen, maar steeds vaker richtte de burgemeester zich uitsluitend tot de voorzitter van de vriendenkring, Afko Schoonbeek. Uiteindelijk kwam de aap uit de mouw en deelde de burgemeester mee dat hij de versierselen die horen bij de benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau mocht opspelden. Eerder op de dag werd bestuurslid Theo Broers in de Grote Kerk in Dordrecht, eveneens benoemd tot Ridder.

De dagvoorzitter merkte droogjes op:

'En nu hebben we er twee'.

Marcel Floor van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) overhandigde het eerste exemplaar van het boek 'De Ramp in de Lübecker Bocht' aan oud-gevangene Wim Alosery.

Het boek 'De Ramp in de Lübecker Bocht' is via de reguliere boekhandel, bij uitgeverij Boom te Amsterdam (www.uitgeverijboom.nl) en bij St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort te verkrijgen.

ISBN: 9789461052728
432 blz.
€ 29,90

Archief Roel Wolthuis

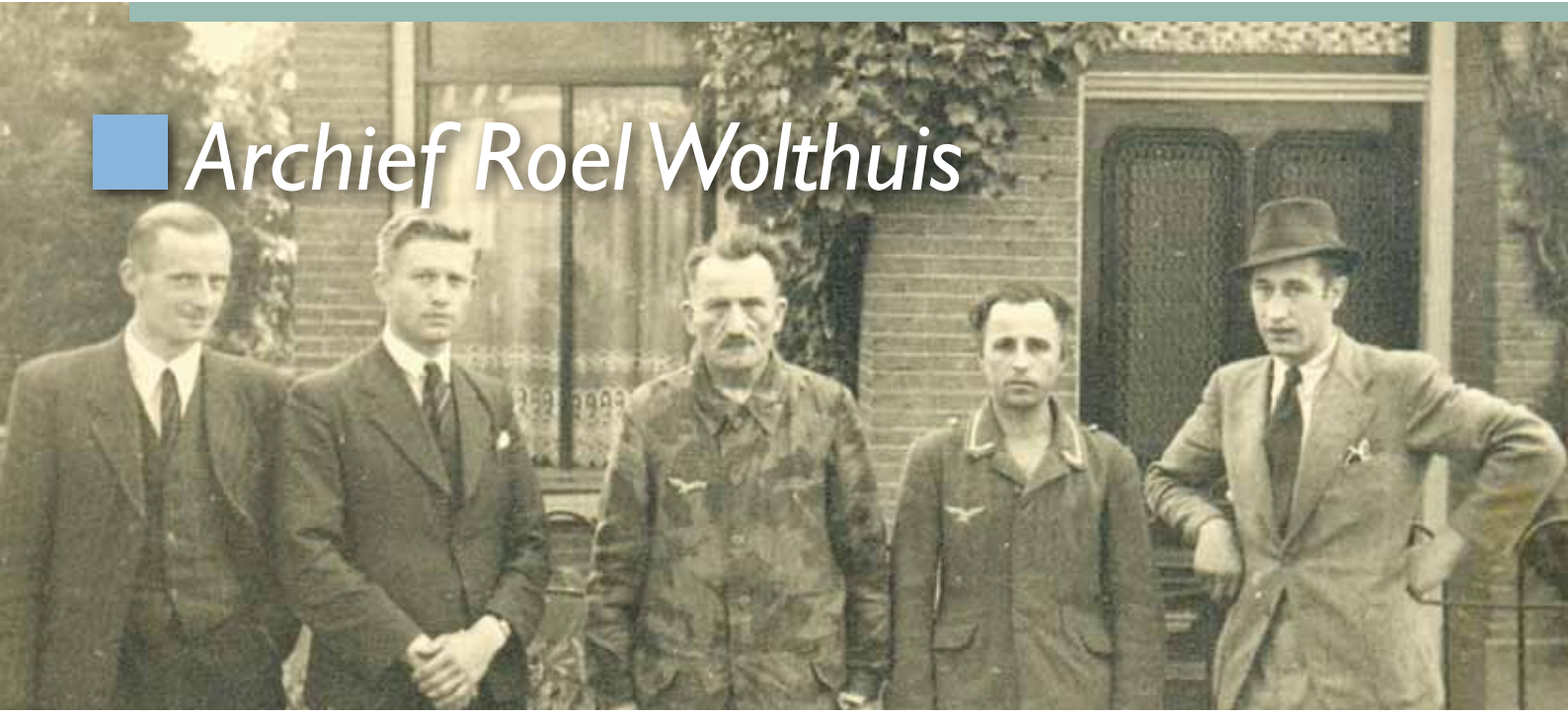

Amersfoort, 1945. Op de foto (vlnr) De (nog) naamloze chauffeur van het Militair Gezag, POD rechercheur Gerrit Kleinveld, kampbewaker J.F. Oberle, kampbewaker J.J. Kotälla en POD rechercheur Roel Wolthuis. De beide kampbewakers hadden vergeefs getracht hun SS-identiteit met een Luftwaffe uniform te verhullen.

Op 19 april 2011 overhandigde Roel Wolthuis (jr), in het bijzijn van Gerrit Kleinveld (jr), een unieke collectie documenten. De documenten waren afkomstig van het onderzoek naar in Kamp Amersfoort gepleegde misdrijven, dat door hun beide vaders geleid werd.

Direct na de oorlog werden in het kader van de bijzondere rechtspleging, twee voormalige verzetstrijders belast met het onderzoek naar de in Kamp Amersfoort gepleegde oorlogsmisdrijven. De twee rechercheurs, Gerrit Kleinveld en Roel Wolthuis, hadden naast hun verzetsverleden meer gemeen. In de oorlogsjaren hadden zij beiden als gevangene al kennis gemaakt met Kamp Amersfoort. Beiden wisten te ontsnappen.

Roel Wolthuis, verzetstrijder en voormalig Gewestelijk Commandant van de Raad van verzet (RVV) overleed op 93-jarige leeftijd op 6 december 2009. In de nalatenschap bevond zich een flink aantal documenten die herinnerden aan de onderzoeken bij Kamp Amersfoort. Maar ook documenten betreffende de aanklacht tegen de politieman, die in de oorlog een van zijn mede-verzetstrijders doodschoot, behoren tot de collectie.

De na-oorlogse ontwikkelingen waren een teleurstelling voor Wolthuis. Zijn gevoel voor rechtvaardigheid werd geweld aangedaan en zijn vertrouwen in het naoorlogse rechtsherstel werd geschaad.
Voormalig rechercheur Gerrit Kleinveld overleed op 11 december 2006 op 91-jarige leeftijd in Doorn. Zijn zoon, eveneens Gerrit, heeft nog steeds contact met Roel Wolthuis jr. Toen de documenten uit de nalatenschap van Wolthuis sr. het daglicht zagen, bood Kleinveld aan om orde te brengen in de toen onoverzichtelijke collectie. Dat nam drie maanden in beslag en resulteerde in bijna een meter archiefmateriaal.

Op 19 april 2011 overhandigde Roel Wolthuis jr. het archief van zijn vader aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Oproep Johan Traarbach

Toon Tieland (links) en Johan Traarbach (rechts)

In verband met een biografie over de schilder Toon Tieland (1919-2006) is Wichard Maassen op zoek naar personen die informatie kunnen verstrekken over Johan Traarbach en zijn tweelingbroer Dik.

Een van de hoofdstukken van de biografie over de schilder Toon Tieland is gewijd aan Tieland's vriendschap met Johan Traarbach (1920-2006), eveneens schilder. Traarbach zou korte tijd in Kamp Amersfoort hebben gezeten, waarschijnlijk in 1942 of 1943. Volgens de overlevering moest Traarbach de namen van overledenen op lijkkisten schilderen. Traarbach had een tweelingbroer, Dik, overleden in 1993, die, na te zijn opgepakt, ook in Kamp Amersfoort terecht kwam. Waarschijnlijk eind 1944, begin 1945. Dik werd tewerkgesteld in Duitsland, waar hij wist te ontsnappen. Indien u informatie kunt verstrekken over de vriendschap tussen Toon Tieland en Johan Traarbach, en/of bevestigende of aanvullende informatie betreffende Johan en Dik Traarbach en hun verblijf in Kamp Amersfoort, dan wordt u vriendelijk verzocht contact op te nemen met Wichard Maassen.

Wichard Maassen, Van Goudoeverstraat 13, 3814 BD Amersfoort
Telefoon: 06-15825473, E-mail: jwgw_maassen@hetnet.nl

Statutenwijzigingen en bestuur

De laatste twee jaren is in het Algemeen Bestuur van de St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort gesproken over een bestuursstructuur die beter past bij het Kamp Amersfoort van nu en vooral van de toekomst.

In 2000 is de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort opgericht. Het bestuur bestond uit vertegenwoordigers van de volgende partijen: Gemeentes Amersfoort en Leusden, Rotaryclub Amersfoort-Stad, Politieopleidingsinstituut LSOP, EXPOGE, COVVS en Nederlands Israelitische Gemeente Amersfoort.

Vanuit dit Algemeen Bestuur (AB) is een Dagelijks Bestuur (DB; voorzitter, secretaris en penningmeester) gekozen dat vooral in het begin nauw betrokken was bij alle aspecten van de bedrijfsvoering. Het AB stond meer op afstand en vervulde vooral een formele rol (zoals goedkeuren begroting en jaarrekening). Deze bestuursvorm voldeed prima in de eerste jaren van de Stichting, maar de huidige omstandigheden vragen om een ander soort van toezicht en aansturing.

Daarbij komt dat EXPOGE is opgeheven en de LSOP is overgegaan in een andere organisatie.

De laatste twee jaren is in het AB dan ook uitgebreid gesproken over een bestuursstructuur die beter aansluit bij de professionalisering die vorig jaar is ingezet. In de nieuwe samenstelling kent het bestuur vijf leden en er is geen onderscheid meer tussen een AB en een DB. De bestuursleden krijgen ieder een of meer specifieke aandachtsgebieden (herdenken, bezinnen, leren, bedrijfsvoering).

De nieuwe Statuten zijn inmiddels door het AB in een extra vergadering unaniem goedgekeurd en liggen nu bij de notaris; daarmee is er formeel een nieuwe bestuursstructuur. Vanuit het huidige bestuur stappen Martin van Hoogevest, Theo Joosten, Jos Pothof en Alice van Diepen over naar het nieuwe bestuur; uitbreiding met een vijfde extern aan te trekken bestuurslid is binnenkort te verwachten. Van het oude bestuur is tijdens een informeel etentje afscheid genomen waarbij met gepaste trots teruggeblikt is op de bereikte resultaten in de afgelopen 11 jaar.

Agenda

Publieksrondleidingen in augustus en september
In augustus en september vinden publieksrondleidingen plaats. De wandelingen op en rond het terrein van het voormalige Kamp Amersfoort starten om 14:00 uur en duren ongeveer anderhalf uur. Een gids zal de deelnemers tekst en uitleg geven bij de bezienswaardigheden. Na afloop is er in het bezoekersgebouw gelegenheid om documentaires te bekijken. Aanmelding vooraf is niet nodig. Deelname aan deze publieksrondleiding is gratis. De rondleiding vindt plaats, ongeacht de weersomstandigheden.

- 21 augustus - Rondleiding om 14:00 uur vanaf de gedenkplaats
- 4 September - Rondleiding om 14:00 uur vanaf de gedenkplaats
- 18 September - Rondleiding om 14:00 uur vanaf de gedenkplaats

16 Oktober herdenking in Woudenberg
Op vrijdag 16 oktober 1942 werden, ten zuiden van de Leusderheide, op het grondgebied van de gemeente Woudenberg nabij de Pyramide van Austerlitz, vijftien mannen geëxecuteerd. Twaalf mannen waren afkomstig uit Kamp Amersfoort. Drie mannen waren afkomstig uit de gijzelaarskampen te Haaren en Sint Michielsgestel. Sinds 1992 staat op de plek van de executie een eenvoudig monument dat bestaat uit een zwerfkei en twee gedenkplaten. Jaarlijks op 16 oktober wordt er een herdenkingsplechtigheid gehouden.

Geven met de koude hand

In een vorig artikel behandelde ik de mogelijkheid om het werk van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort financieel te steunen door middel van schenkingen (”met de warme hand”). In het nu volgende artikel zet ik uiteen op welke manieren u na uw overlijden (”met de koude hand”) kunt helpen de activiteiten van de stichting voort te zetten.

Als u een deel van uw bezittingen (of uw gehele nalatenschap) na uw overlijden wilt nalaten aan één of meer anderen dan uw wettelijke erfgenamen (de familie) kan dat door middel van een testament. De notaris is de openbaar ambtenaar die is aangewezen om u daarbij behulpzaam te zijn. Daarbij is het belangrijk te weten dat een opgemaakt testament op een later tijdstip altijd weer gewijzigd kan worden.
Verder moet u weten dat het maken van een testament geen enkele verplichting tot gevolg heeft zolang u leeft: u blijft volledig vrij met uw vermogen te doen en laten wat u wilt. Pas na uw overlijden wordt het testament geopend en wordt de wilsbeschikking - als dat mogelijk is - uitgevoerd.
Het feit dat u een testament heeft gemaakt wordt geregistreerd in het openbare Centraal Testamenten Register te ’s-Gravenhage. Zo’n belangrijk document kan daardoor nooit over het hoofd worden gezien door de personen die zich bezighouden met de afwikkeling van uw nalatenschap.

Kamp Amersfoort als erfgenaam
Kamp Amersfoort is een rechtspersoon (stichting) en kan volwaardig tot erfgenaam worden benoemd. Als u de stichting tot (mede)erfgenaam benoemt, heeft de stichting (samen met uw overige erfgenamen) recht op de gehele nalatenschap. Met andere woorden: de stichting erft (een deel van) de baten én van de eventuele schulden van uw nalatenschap. Erfgenamen hebben het recht een nalatenschap te weigeren. In de praktijk zal de stichting om risico’s te vermijden de nalatenschap beneficiair aanvaarden tot dat duidelijk is dat deze positief is, er dus meer baten zijn dan schulden.

Kamp Amersfoort als legataris
Als u de stichting niet tot erfgenaam benoemt, maar wel in uw testament bepaalt dat de stichting recht heeft op een bepaald goed of geldbedrag uit uw nalatenschap (dit specifieke deel in uw testament wordt een legaat genoemd), dan is de stichting - zoals we dit noemen - een legataris. Met een legaat bepaalt u dus via uw testament dat u een bepaald bedrag in geld, een goed, zoals een huis of een stuk grond, een effectenportefeuille of een waardevol schilderij wenst na te laten aan een door u zelf uitgekozen (benoemde) persoon of instelling. Een legaat wordt vooral gebruikt door personen die iets willen nalaten aan personen die niet hun directe erfgenamen zijn. De legataris is niet aansprakelijk voor de schulden van de nalatenschap.

Erfbelasting
Als iemand iets van u erft doordat hij erfgenaam of legataris is, is hij over deze verkrijging successierecht verschuldigd. Echter niet de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. De stichting is door de Belastingdienst erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) en daarmee per 1 januari 2006 volledig vrijgesteld van erfbelasting (vroeger successierecht genoemd). Daarmee is het deel van uw nalatenschap dat de stichting ontvangt voor 100% inzetbaar voor de doelstelling van de stichting.

Vergeet uw kinderen niet
Wanneer u (klein)kinderen heeft en ook iets wil nalaten aan de stichting, houd dan rekening met het volgende. De wet geeft regels ter bescherming van bepaalde erfgenamen, de zogenaamde legitimarissen. Kinderen en soms kleinkinderen behoren tot deze groep erfgenamen. De bescherming bestaat eruit dat deze erfgenamen een onomstotelijk recht hebben op een bepaald deel van de erfenis. Het is logisch dat de rechten van deze erfgenamen niet beperkt kunnen worden door vóór het overlijden alles weg te geven aan anderen. Daarom kunnen bepaalde schenkingen die u (kort) voor uw dood doet, meetellen voor het vaststellen van de omvang van uw nalatenschap. Legitimarissen kunnen, als zij niet zelf uit de nalatenschap hun deel kunnen krijgen, in bepaalde gevallen, de begiftigden, dit zijn de personen en instellingen die hun delen uit de nalatenschap wel hebben gekregen, aanspreken op hun legitieme deel van de erfenis.

Fonds op Naam
Bij steeds meer goede doelen kunt u via uw testament een Fonds op Naam oprichten. Ook Kamp Amersfoort staat daarvoor open. Dit doet u door een schenking bij leven of na uw dood via een testamentaire beschikking. Een Fonds op Naam is een schenking of making aan een goed doel, het ’hoofdfonds’, met een gerichte opdracht. U bepaalt zelf de naam (bijvoorbeeld uw naam of de naam van uw dierbare) en de aan het ’hoofdfonds’ gerelateerde doelstelling van uw Fonds. Ook kunt u zelf de omvang vaststellen van de bedragen die uw Fonds verstrekt. Het doel van uw Fonds moet wel binnen dat van de stichting liggen. De stichting zorgt ervoor dat het geld besteed wordt aan het specifieke doel en draagt zorg voor de administratieve afhandeling.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat het maken van keuzes ten aanzien van de inhoud van een testament echt maatwerk is. Uw persoonlijke omstandigheden, zowel ten aanzien van familie als vermogen, bepalen de mogelijkheden. Als u overweegt een testament op te maken, is een advies van uw notaris de eerste stap die u kunt zetten.

Mr. Aart Veldhuizen, notaris

Veldhuizen Beens Van de Castel, notarissen, Amersfoort